

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Vesna Petrić

**Politični sistem Bosne in Hercegovine kot izraz nerazumevanja in nemoči mednarodne
skupnosti**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Vesna Petrić

Mentor: red. prof. dr. Jernej Pikalo

**Politični sistem Bosne in Hercegovine kot izraz nerazumevanja in nemoči mednarodne
skupnosti**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Politični sistem Bosne in Hercegovine kot izraz nerazumevanja in nemoči mednarodne skupnosti

Bosna in Hercegovina je bila ena od šestih republik, ki so sestavljale Socialistično federativno republiko Jugoslavijo. Po razpadu te, večnacionalne države, je postalo ozemlje Bosne in Hercegovine sredstvo za uresničitev Velike Srbije in Velike Hrvaške. Z namenom, da bi ohranila svojo ozemeljsko celovitost in dosegla suverenost ter neodvisnost, je bila Bosna in Hercegovina prisiljena v vojno, ki je trajala več kot tri leta. Konec vojne predstavlja Daytonski mirovni sporazum, čigar rezultat je nov politični sistem Bosne in Hercegovine. Novi politični sistem Bosne in Hercegovine se izkaže kot izredno neučinkovit in neprimeren. Model za teritorialno-administrativno ureditev je predlagala mednarodna skupnost upoštevajoč trenutne razmere na terenu, ki so bile rezultat delovanja vojaške sile. Pri tem je zanemarila zgodovinska, ekonomska in etnična dejstva Bosne in Hercegovine, kar je povzročilo nastanek dveh ločenih entitet, ki združujejo tri etnične skupnosti v eni državi. Ozemeljska celovitost Bosne in Hercegovine je ohranjena, vendar politični sistem nove države predstavlja bolj izraz nerazumevanja in nemoči mednarodne skupnosti kot pa funkcionalni sistem moderne demokratične države, ki se lahko uspešno gospodarsko in politično razvija.

Ključne besede: vojna v Bosni in Hercegovini, mednarodna skupnost, Daytonski sporazum, ustavna ureditev.

Bosnia and Herzegovina's political system as an expression of the international community's incomprehension and powerlessness

Bosnia and Herzegovina was one of six constitutive republics of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. Following the collapse of this multinational state, the territory of Bosnia and Herzegovina became a means of turning the ideas of Great Serbia and Great Croatia into reality. In order to maintain its territorial integrity as well as to achieve sovereignty and independence, Bosnia and Herzegovina was forced to fight a war that lasted for more than three years. As a symbol of the end of this war, the Dayton Agreement defined the new political system of Bosnia and Herzegovina. This new political system proved to be extremely inefficient and inadequate. It was the international community that came up with the model for territorial and administrative organisation taking into account the current conditions in the field that were a result of military force. By doing this, the international community completely neglected all the historical, economical and ethnic facts characterising Bosnia and Herzegovina. This led to the creation of two separate entities that unite three ethnic communities in one country. The territorial integrity was thus maintained but the new political system reflects more the incomprehension and the powerlessness of the international community than a functional system of a modern democratic state capable of successful political and economical development.

Key words : war in Bosnia and Herzegovina, international community, Dayton agreement, constitutional organisation.

KAZALO

1	UVOD	6
1.1	STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA	6
1.2	UPORABLJENA METODOLOGIJA	7
2	NASTANEK IN RAZVOJ BOSANSKE IDENTITETE OD SREDNJEGA VEKA DO VOJNE NA BALKANU LETA 1991	8
2.1	SREDNJI VEK	8
2.2	OTOMANSKA VLADAVINA 1463–1878	9
2.3	HABSBURŠKA MONARHIJA 1878–1918	11
2.4	KRALJEVINA SRBOV, HRVATOV IN SLOVENCEV 1918–1941	13
2.5	NDH 1941–1943	14
2.6	SOCIALISTIČNA FEDERATIVNA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA 1943–1991 ..	15
2.7	RAZPAD SOCIALISTIČNE FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE	18
3	»BALKANSKA VOJNA« V BOSNI IN HERCEGOVINI	21
3.1	VOJNA V BOSNI IN HERCEGOVINI 1992	21
3.2	VOJNA V BOSNI IN HERCEGOVINI 1993	25
3.3	VOJNA V BOSNI IN HERCEGOVINI 1994	28
3.4	VOJNA V BOSNI IN HERCEGOVINI 1995	32
3.5	VLOGA MEDNARODNE SKUPNOSTI V VOJNI V BOSNI IN HERCEGOVINI 36	
4	DAYTONSKI SPORAZUM	38
4.1	POGAJANJA V DAYTONU, OHIO	38
4.2	SPLOŠNI OKVIRNI SPORAZUM ZA MIR V BOSNI IN HERCEGOVINI	39
4.3	DEMOKRATIČNI MODEL BOSNE IN HERCEGOVINE	44
5	APLIKACIJA DAYTONSKEGA SPORAZUMA V BOSNI IN HERCEGOVINI	47
5.1	»POSTDAYTONSKA« REALNOST V BOSNI IN HERCEGOVINI	47
5.2	DRŽAVNI APARAT BOSNE IN HERCEGOVINE – DAYTONSKA »POŠAST« 50	
5.3	ENOTNO NEENOTNA BOSNA IN HERCEGOVINA	52
6	NAČRTI ZA USTAVNO UREDITEV BOSNE IN HERCEGOVINE	55
6.1	NAČRTI ZA USTAVNO UREDITEV BOSNE IN HERCEGOVINE V ČASU PRED DAYTONSKIM SPORAZUMOM	55
6.2	NAČRTI ZA USTAVNO UREDITEV BOSNE IN HERCEGOVINE PO DAYTONSKEM SPORAZUMU	56
6.3	REVIZIJA DAYTONSKEGA SPORAZUMA	57
7	ODGOVORNOST UDELEŽENCEV V VOJNI V BOSNI IN HERCEGOVINI	59
7.1	VPLIV MEDNARODNE SKUPNOSTI	59

7.2	VPLIV »DOMAČIH« POLITIČNIH VODITELJEV	61
8	ZAKLJUČEK	64
9	LITERATURA	67

1 UVOD

Po dolgi zgodovini nesamostojnosti in tragični vojni je Bosna in Hercegovina dobila nov politični sistem, ki naj bi ji omogočil demokratično prihodnost. Nov politični sistem združuje tri narode (udeležene v vojni), ki lahko Bosni in Hercegovini zagotovijo uspešno in predvsem mirno prihodnost le, če sodelujejo in delajo v dobrobit države Bosne in Hercegovine in pozabijo na svoje posamične nacionalistične aspiracije.

Bosna in Hercegovina je formalno in pravno načrtovana kot kompleksna struktura federalnega tipa s strani mednarodne skupnosti. Mednarodna skupnost si je za osnovno nalogo zastavila končati vojno na Balkanu in posledično ustvariti državo, ki naj bi zadovoljila večino zahtev vseh udeležencev v vojni. S tem je oblikovala nov politični sistem, ki omogoča obstoj kontinuitete Bosne in Hercegovine kot države, sposobnost centralnih organov za izvrševanje skupnih nalog ter skladno etnično ozemeljsko razdelitev. Nov politični sistem je nastal na številnih nejasnostih in nepravilnostih (pravnih, političnih, moralnih) in zaradi tega dolgoročno gledano predstavlja bolj konec bosanske krize kot pa trajno stabilnost v regiji in zadovoljevanje potreb vseh entitet na območju Bosne in Hercegovine.

Mednarodna skupnost posreduje v vojni, v kateri se prepletajo etnični, kulturni, zgodovinski ter politični dejavniki s ciljem doseči mir. Cilj je dosežen s podpisom Daytonskega sporazuma, čigar rezultat je tudi politični sistem Bosne in Hercegovine. Ta sistem bo na dolgi rok prinesel nove konflikte in probleme. Do teh problemov lahko pride zaradi nefunkcionalnosti in možnosti novih trenj v novem političnem sistemu, ki dejansko predstavlja ponavljanje zgodovine (Jugoslavija – federacija šestih različnih narodov).

1.1 STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA

Diplomsko delo bo sestavljeno iz več sklopov. Po uvodnem delu bom v drugem poglavju zajela kratek opis zgodovine Bosne in Hercegovine, ki je izjemnega pomena in dejansko potreben, če sploh želimo razumeti današnje razmere v Bosni in Hercegovini ter če želimo analizirati uspeh doseženega Daytonskega sporazuma. Sprehodili se bomo skozi zgodovino Bosne in Hercegovine od srednjega veka čez Otomansko vladavino in Habsburško monarhijo do različnih oblik državnosti, kot so Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev ter NDH, do Socialistične federativne republike Jugoslavije in njenega končnega razpada. Temu zgodovinskemu delu sledi tretji sklop, ki zajema čas vojne v Bosni in Hercegovini, in sicer od

leta 1992 do leta 1995. V tem delu se posvečam opisu vojne, problemom, načinom in poskusom reševanja regionalnih konfliktov mednarodne skupnosti v državi v času vojne ter seveda samemu razumevanju mednarodne skupnosti takratnega konflikta. Mednarodno skupnost v mojem primeru predstavljajo vsi zunanji akterji, ki so sodelovali v reševanju oz. v poskusu reševanja bosanske krize – aktivno ali pasivno – Evropska skupnost, OZN, ZDA, NATO, KVSE (OVSE). Diplomsko delo nadaljujem z dogajanjem, ki končno pripeljejo do, kot kaže, optimističnih pogajanj, ki se zaključijo s podpisom Daytonskega mirovnega sporazuma. Z analizo sporazuma ter definiranja obstoječe demokracije v Bosni in Hercegovini oblikujem osnovo za poznejšo razpravo o primernosti novonastalega sistema oblikovanega s sporazumom. V petem delu opazujemo rezultate Daytonskega sporazuma v realnosti Bosne in Hercegovine. Delovanje novega političnega sistema in ustroja novooblikovane države. Temu sledi opis načrtov za ustavno ureditev Bosne in Hercegovine v času pred Daytonskim sporazumom ter v obdobju po vojni. Poglavje zaključim z revizijo Daytonskega sporazuma. V predzadnjem delu skušam ugotoviti, kateri dejavniki so vplivali na oblikovanje novega sistema. Nerazumevanje (zaradi prepletenosti zgodovinskih, gospodarskih, verskih, političnih dejavnikov, ki mednarodni skupnosti onemogoči, da ustrezno oceni razmere in potrebe udeleženih v vojni in je rezultat tega današnji politični sistem) ali pa uresničitev ciljev (konec krvave vojne in zaščita prebivalcev ter ohranitev ozemeljske celovitosti Bosne in Hercegovine) ne glede na vse. Mogoče gre za neusklajenost in nesposobnost mednarodne skupnosti ali pa so imeli »zvezane roke« zaradi političnih odločitev Izetbegovića. To poglavje mi pomaga v zaključku potrditi ali ovreči mojo hipotezo, da je politični sistem Bosne in Hercegovine izraz nerazumevanja in nemoči mednarodne skupnosti.

1.2 UPORABLJENA METODOLOGIJA

V svoji diplomski nalogi bom uporabila analizo primarnih in sekundarnih virov pri kratkem opisu zgodovine Bosne in Hercegovine, pri opisu vojne v državi, poskusu reševanja konflikta s strani mednarodne skupnosti ter sklenitvi Daytonskega sporazuma in trenutnega političnega sistema (institucionalna analiza in novi institucionalizem) novonastale države. Z analizo primarnih virov bom ponudila vpogled v Splošni okvirni sporazum o miru, ki je dosežen v Daytonu. Z uporabo primerjalne metode bom primerjala različne modele in načrte za ustavno ureditev Bosne in Hercegovine (relevantnimi za hipotezo). Literatura, ki jo bom uporabljala, bo primarna, sekundarna ter elektronski viri.

2 NASTANEK IN RAZVOJ BOSANSKE IDENTITETE OD SREDNJEGA VEKA DO VOJNE NA BALKANU LETA 1991

Nastanek bosanske državnosti je povezan z oblikovanjem zemljepisne identitete, politične identitete, etnično-družbene identitete ter verske identitete.

2.1 SREDNJI VEK

Za srednjeveško obdobje štejemo čas od naseljevanja južnih Slovanov pa do turške nadvlade. To obdobje je ključnega pomena za nastanek, razvoj ter utrjevanje bosanske identitete.

Nastanek bosanske državnosti lahko razdelimo na dve obdobji. Prvo obdobje je pred nastankom samostojne države v 12. st., ko Bosna pomeni predvsem geografsko območje, poimenovano po reki, drugo obdobje je od 12. st. pa do prihoda Turkov, ko se utrjuje politična identiteta (Križišnik-Bukić 1996, 16).

Naseljevanje Slovanov na Balkanski polotok se je začelo v 6. st. in traja še naslednji dve stoletji. Območje, ki se je raztezalo od izvira reke Bosne in Vrandučkega klanca ter zgornje Drine in Borove Glave, predstavlja ugoden geografski položaj primeren za nastanek novega naroda ter nove države (Lovrenović 1998, 43–44).

V znanem dokumentu *De aministrando imperio*, bizantinskega cesarja Konstantina Porfirogeneta iz 10. st., se to novo naseljeno območje imenuje horion Bosona, kar pomeni deželica Bosna. Kot srednjeveški prebivalci te deželice Bosne so v starih dokumentih omenjeni Bošnjani, Srbi, Hrvati ter Vlahi. Bošnjani kot najpogostejša oznaka za prebivalce Bosne je pomenila etnično ter državno pripadnost kot tudi versko (»dobri Bošnjani«), medtem ko Srbi in Hrvati niso predstavljali nosilcev Bosanske entitete (Križišnik-Bukić 1996, 13).

Od samega začetka je Bosna predstavljala fevdalno državo z organizirano oblastjo v rokah bana (Lovrenović 1998, 45). Politična struktura takratne države je sestavljena iz višjega plemstva (vlastela) in nižjega plemstva (vlasteličiči) ter vladarja, s katerim tvorijo državni sabor imenovan »vsa Bosna« (Križišnik-Bukić 1996, 14).

Bizantinski cesar Konstantin Porfirogenet poudarja, da so slovanski narodi vladali sami sebi, niso bili podložni nobenemu ter, da so bili neodvisni in samostojni (Lovrenović 1998, 45).

Celo na ravni katoliške cerkve, kjer bi lahko pričakovali dominacijo Hrvatov, Bošnjani nosijo bosansko identiteto z najmočnejšo versko ustanovo na matičnem ozemlju, s svojo lastno vero: »crkva bosanska«. Izvirno predstavlja bogumilsko ali patarensko krščansko ločino, ki jo Rim razglasi za nevarno herezo (Križišnik-Bukić 1996, 13–14).

Z istim ciljem kot vladarji ter plemstvo, se tudi cerkev zavzema za samostojnost države in blaginjo ter na ta način neposredno vpliva na ustvarjanje bosanske države (Križišnik-Bukić 1996, 16). V imenu samostojnosti se je dolga stoletja bosanska cerkev upirala rimski katoliški hegemoniji. Papež je na Bosno vedno gledal kot na del katoličanov in je v tem pomenu prosil in prisiljeval bosanske kralje, da izničijo bosansko cerkev ter uničijo obstoječo herezijo (Baltić 2006, 12). V prvi polovici 15. st. je bosanska cerkev prevzela celo ključno vlogo pri obrambi državne samostojnosti. Zaradi vse večje turške nevarnosti so bosanski vladarji prisiljeni iskati pomoč na Zahodu, tudi pri papežu, kar povzroči postopni zaton bosanske cerkve. S slabšanjem položaja bosanske cerkve Bosna počasi izgublja svojo samostojnost, medtem ko Rim s širjenjem svoje verske ideologije prevzema vodilno vlogo (Križišnik-Bukić 1996, 18). Toda bosanska cerkev ostane globoko zasidrana v zavesti ljudi in ostane del njihove bosanske identitete.

2.2 OTOMANSKA VLADAVINA 1463–1878

Otomanska vladavina je obdobje turške nadvlade nad Bosno, ki je trajala štiri stoletja. Turško zavzemanje Bosne je potekalo postopoma in čeprav je Bosna izgubila svojo samostojnost, ni izgubila svoje bosanske identitete. Iz srednjeveškega obdobja je Bosna prešla kot multireligiozna država, v kateri je matična verska skupnost »crkva bosanska« prepustila vodilno vlogo katoličanom, medtem ko so bili pravoslavci kot tretja verska skupnost po številu pripadnikov še vedno na zadnjem mestu. V take razmere je vdrl islam. Zaradi konfliktnega odnosa med bosansko cerkvijo in katolištvom postane bosanska cerkev bolj dovzetna za islam (Križišnik-Bukić 1996, 19). Turki so pri zavzemanju Bosne uporabili dva nasprotujoča si pristopa – vojno brez milosti po eni strani in po drugi strani počasen in dobronameren odnos z nižjim slojem prebivalstva, ki je bil Turkom vse bolj naklonjen. Nižji sloji so upali, da bodo Turki bolj pozorni na njihove probleme kot domači fevdalci. Takratni kralj Tomaš (1461) se je zavedal nevarnosti, ki je grozila domačemu prebivalstvu. Njegovim

skrbem se je pridružil tudi papež, ki je poskušal najti sredstva in zaveznike v boju proti Turkom. Upal je, da se bodo evropski vladarji združili in enotno nastopili v tem boju. Vendar so ti ostali gluhi za njune prošnje (Šunjić 1998, 83). Turki so nadaljevali s širjenjem svoje oblasti in ideologije. V odsotnosti kakršne koli prisile, samo z obljubami¹, se je število pripadnikov islama povečevalo² (Zlata 2006, 112, 116).

Potrebno je poudariti, da čeprav so samo tisti, ki so izpovedovali islam imeli vse pravice, je sultan priznaval tudi pravoslavnim, katoliškim in judovskim skupnostim pravno avtonomijo ter jim dovoljeval versko, družbeno in kulturno življenje po lastnem občutku (Pirjevec 2003, 16).

Postopen proces islamizacije je povzročil spremembo verske strukture v Bosni, ki je bila tedaj sestavljena iz pravoslavne, katoliške in islamske verske skupnosti. Število pripadnikov in prevlada posamezne verske skupnosti se je v naslednjih stoletjih turške nadvlade značilno spreminjala. Na te spremembe so vplivale migracije, naravne katastrofe in seveda vojne. Rezultat vpliva turške vladavine na religijsko strukturo Bosne je razviden iz prvega habsburškega popisa prebivalstva leta 1878, kjer je zabeleženih 495.485 pravoslavcev, 448.613 muslimanov in 209.391 katoličanov (Križišnik-Bukić 1996, 20–23).

Religijska struktura ni edino, kar se je v času turške nadvlade spreminjalo v Bosni. Do sprememb je prišlo tudi na etničnem področju. V srednjeveški Bosni so bili nosilci bosanske identitete zagotovo Bošnjani, ki so skupaj s Srbi in Hrvati sestavljali celotno prebivalstvo nove dežele Bosne. Bosanci so se po kriteriju vere sicer opredeljevali kot muslimani, pravoslavni ali katoličani, pri čemer ohranjajo svoje posebnosti, vendar so zaradi skupnega življenja na istem ozemlju, gospodarske povezanosti, istega jezika, skupne preteklosti razvili notranje vezi, ki so jim omogočale strpno sobivanje. Torej gre za unietnično bosansko skupnost, ki se diferencira glede na religijsko pripadnost (Križišnik-Bukić 1996, 24). Do spremembe je prišlo ob koncu 18. st., ko so se v turških dokumentih pojavile besede, ki so opredeljevale pojem naroda. Do takrat obravnavani »bosanski narod« se je razdelil na srbski ter bošnjaški narod (Križišnik-Bukić 1996, 24–26).

Trideseta leta 19. stol. so prinesle težnje po samostojnosti dežele. Posamezniki so izražali želje po skupnem narodnem duhu bosanstva, ki je temeljil na tripartitni religijski osnovi. Z namenom utrditi svoj položaj v Bosni so si Turki prizadevali za isto stvar. Kljub vsestranskim prizadevanjem se bošnjaštvu ni uspelo ukoreniniti, kar lahko razlagamo z

¹ Ko sprejmejo islam, prebivalci dosežejo boljši položaj v družbi, imajo večje možnosti napredovanja ter izobrazbe ipd.

² Ni možno ugotoviti, pripadniki katere verske skupnosti so bili najbolj islamizirani.

dejstvu, da so obstajale prevelike verske in kulturne razlike, nezadovoljstvo muslimanov z izgubo materialne podpore, ki jo je nudil otomanski imperij, ter začetek procesa nacionaliziranja bosanskih katolikov kot Hrvatov ter bosanskih pravoslavnikov kot Srbov (Križišnik-Bukić 1996, 26–27).

2.3 HABSBUŠKA MONARHIJA 1878–1918

Kot vsaka druga oblast, ki je skozi zgodovino zavojevala območje Bosne in Hercegovine, je tudi Habsburška monarhija pustila svoj pečat.

Ustavnopravna razpetost Bosne in Hercegovine med Avstro-Ogrsko in otomansko Turčijo je negativno vplivala na razvoj nacionalne pripadnosti ter na politično usmeritev prebivalstva (Šaćir 1998, 53).

Za Bosno in Hercegovino lahko rečemo, da se je na koncu vladavine Habsburške monarhije na njenem območju izoblikovala identiteta bosanskega prebivalstva, ki se deli na tri osnovne nacionalne skupnosti določene s tremi verskimi skupinami (Križišnik-Bukić 1996, 29).

Z okupacijo leta 1878 je Bosna in Hercegovina dejansko postala del avstro-ogrške monarhije, čeprav je vse do aneksije leta 1908 formalno pravno ostala pod sultanovo suverenostjo³, pri čemer okupacija ni omejevala suverenosti sultana nad Bosno in Hercegovino (Hadžibegović in Imamović 2006, 229–230). Kmalu po okupaciji je Avstro-Ogrska vzpostavila svojo oblast in upravo tudi nad verskimi skupnostmi v Bosni in Hercegovini (Pravoslavna in Katoliška cerkev ter Islamska skupnost), saj je hotela z upravljanjem vse tri verske skupnosti čim bolj oddaljiti od Carigrada in čim bolj približati sebi, s čimer je povzročila odpor verskih skupnosti do nove oz. tuje vlade ter zanetila željo po avtonomiji (Hadžibegović in Imamović 2006, 252–256).

Znotraj kompleksne politične situacije med Carigradom in Avstro-Ogrsko takoj po okupaciji sta Hrvaška in Srbija izkoristili neobstoj koncepta nacionalne politike v Bosni in Hercegovini ter poskušali uveljaviti svojo nacionalno politiko (Hadžibegović in Imamović 2006, 250).

Prvi poskus aneksije je predlagan s strani Madžarske leta 1892 v obliki delitve Bosne in Hercegovine z Avstrijo. Ta predlog je Avstrija zavrnila in s tem je bilo vprašanje aneksije preloženo za določen čas (Hadžibegović in Imamović 2006, 277).

³ Ta položaj je definiran v členu XXV Berlinske pogodbe ter v Carigrajski konvenciji.

Medtem so na območju Bosne in Hercegovine nastajale srbske, muslimanske in hrvaške politične stranke (Muslimanska, Srbska in Hrvaška narodna organizacija), ki so se razvile iz posameznih verskih skupnosti v boju za versko avtonomijo, ki je z zahtevami po ustavi prerasla v boj za politično avtonomijo Bosne in Hercegovine. O aneksiji so začeli spet razmišljati leta 1896, ko je Otomanskemu cesarstvu grozil propad, do katerega je dejansko prišlo leta 1908 z revolucijo. Istega leta so obnovili otomansko ustavo iz leta 1876, kar je povzročilo, da sta Muslimanska in Srbska narodna organizacija začeli razmišljati o možnostih avtonomije. S tem namenom so od Avstro-Ogrske zahtevali, da kot formalnopravni del Otomanskega cesarstva dobi Bosna in Hercegovina svojo ustavo, vendar brez definiranja državno-pravnega položaja, tj. aneksije. Vlada Avstrijske monarhije si ni predstavljala ustave brez aneksije, do katere je prišlo 7. oktobra 1908. V razdobju od okupacije do aneksije je bila Bosna in Hercegovina pravnoformalno otomanska provinca, čeprav je resnična oblast pripadala Avstro-Ogrski. Po aneksiji je Bosna in Hercegovina pravnoformalno postala habsburška pokrajina, s katero je upravljala vlada Avstro-Ogrske, vendar je vseeno obdržala poseben položaj. S stališča notranjega pravnega sistema je Bosna in Hercegovina predstavljala tretjo državo znotraj Monarhije (njen pravni sistem se je razlikoval od sistema Monarhije) (Hadžibegović in Imamović 2006, 274–280).

Ustava in sabor sta pomenila priznanje s strani Monarhije, ki je dokončno izoblikovalo identiteto bosanskega prebivalstva, ki se je delilo na tri osnovne nacionalne skupnosti, določene s tremi verskimi skupnostmi. Katoliki so Hrvatje, pravoslavni so Srbi in muslimani so Muslimani. V času Monarhije je prišlo do spremembe tudi na področju demografske strukture Bosne in Hercegovine zaradi množičnega izseljevanja in nizke stopnje natalitete muslimanov ter naseljevanja katolikov, nekaj manj protestantov, judov in drugih. Na spremenjeno demografsko strukturo je med drugim vplivalo tudi načrtno naseljevanje pripadnikov drugih narodnosti, ne pa tudi »etnično čiščenje«. Čeprav se je večina doseljenih hitro asimilirala, so nekatere skupine obdržale svojo lastno identiteto. Te skupine so skupaj s tremi dominantnimi narodnimi skupnostmi oblikovale značilno bosansko kulturo strpnost in sobivanje, čeprav je občasno prišlo do kakšnega spora (Križišnik-Bukić 1996, 30–34).

Pomembno je poudariti, da so politične, socialne in druge spremembe po okupaciji neenakomerno vplivale na demografske spremembe posameznih verskih in nacionalnih skupin. Avstro-Ogrska je v času svoje vladavine na prostoru Bosne in Hercegovine opravila štiri popise prebivalstva: 1879, 1885, 1895 in 1910. V obdobju od prvega do zadnjega avstro-ogrskega popisa prebivalstva se je del pripadnikov pravoslavne verske skupnosti v celotnem prebivalstvu povečal za 0,61 %, katoliške za 4,79 %, medtem ko se je del pripadnikov

muslimanske verske skupnosti zmanjšal za 6,48 % (Hadžibegović in Imamović 2006, 223–224).

Habsburška monarhija je za sabo pustila multikulturno, multiversko in multietnično državo, katere heterogenost je postala razpoznavni znak in del njene identitete.

2.4 KRALJEVINA SRBOV, HRVATOV IN SLOVENCEV⁴ 1918–1941

Po Habsburški monarhiji je Bosna in Hercegovina postala del nove državne skupnosti znane kot Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (v nadaljevanju Kraljevina SHS). Kot majhen del večdržavne strukture, kjer je imela glavno besedo srbska ali pa v manjši meri hrvaška politična struja, Bosna in Hercegovina ni imela možnosti za razvoj skupne bosanske identitete. V Kraljevini SHS je bila Bosna in Hercegovina zaradi prevelike heterogenosti in odsotnosti skupne identitete podrejena večinski volji Kraljevine SHS, ki je z njo upravljala po lastnem občutku. Najbolj vpliven politični subjekt v tem času je bila Jugoslovanska muslimanska organizacija, ki si je prizadevala za zagotovitev ozemeljske celovitosti Bosne in Hercegovine, kar je tudi dosegla v zameno za svoj glas o ustavi Kraljevine SHS. Ozemeljska celovitost Bosne in Hercegovine je bila zagotovljena s t. i. turškim paragrafom, to je s 135. členom t. i. Vidovdanske ustave. Vidovdanska ustava žal ni prinesla dolgoročne varnosti Bosni in Hercegovini, ki je bila že leta 1929 razdeljena na štiri banovine. S to razdelitvijo je Kraljevina SHS poskrbela, da Muslimani niso imeli večine v nobeni od razdeljenih banovin, s čimer so izgubili svoj velikanski vpliv. Izguba ozemeljske celovitosti se je nadaljevala tudi deset let pozneje s sporazumom Cvetković–Maček (1939), ko sta se celotna Primorska banovina in velik del bosanske Posavine iz dotodanje Drinske banovine priključila novoustanovljeni Banovini Hrvatski. Preostanek bosanskega ozemlja iz Vidovdanske ustave je leta 1941 zavzela Nezavisna država Hrvatska (v nadaljevanju NDH) (Križišnik-Bukić 1996, 34–36). Delitev Bosne in Hercegovine s sporazumom Cvetković–Maček je dejansko rezultat srbsko-hrvaškega dogovora, usklajevanje njihovih nacionalnih zahtev po ozemlju Bosne in Hercegovine, ki ne priznava bosanske državnosti in bošnjaške nacionalnosti (Šaćir 1998, 132).

Drobljenje Bosne in Hercegovine med Hrvaško in Srbijo odkriva njune imperialistične težnje po bosanskem ozemlju ter uničenju vsakršne možne identitete večinskega prebivalstva

⁴ Naziv Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev predstavlja kompromis med srbsko zahtevo, da se imenuje „Velika Srbija“, in hrvaško zahtevo, da se imenuje „Jugoslavija“.

Bosne in Hercegovine, bosanskih Muslimanov, s prisilnim nacionaliziranjem. Kljub temu je popis prebivalstva iz leta 1931, čeprav sporen, pokazal, da so še vedno 32 % vsega prebivalstva Bosne in Hercegovine predstavljali bosanski Muslimani, 43 % bosanski Srbi in 22 % bosanski Hrvati. Bosanski Muslimani se niso odrekli svoji pripadnosti, s čimer se je začel čas narodnostnega zorenja Muslimanov, ki si zastavijo cilje ohranjanja samosvoje identitete bosanskih Muslimanov in ozemeljske celovitosti Bosne in Hercegovine (Križišnik-Bukić 1996, 36).

2.5 NDH 1941–1943

Od leta 1941 je bila Bosna in Hercegovina del NDH. Kot njen del o svoji avtonomnosti ali o skupni bosanski identiteti prebivalcev ni mogla niti sanjati.

Z ustanovitvijo NDH kot »Velike Hrvaške« je Kraljevina SHS prenehala obstajati, s tem je postal tudi sporazum Cvetković–Maček neveljaven. Bosna in Hercegovina je z vsem svojim ozemljem postala sestavni del hrvaške države, kot politična forma pa je bila popolnoma uničena (Šaćir 1998, 157). Obstoj NDH brez Bosne in Hercegovine ni bil možen in zato je Ante Pavelić začel s politično propagando, ki je temeljila na treh stebrih: zgodovini, kjer je Bosna in Hercegovina v državnopravnem smislu razumljena kot hrvaško ozemlje; etnična osnova, kjer je Bosna in Hercegovina pretežno poseljena s hrvaškim prebivalstvom, del tega so bili tudi Muslimani. In kot zadnji del propagande so bili strateški razlogi, kjer je Bosna in Hercegovina dobila glavno vlogo v ustvarjanju NDH (Brkljača in drugi 2006, 344). Glavni cilj NDH v Bosni in Hercegovini je uničenje pravoslavnih bosanskih Srbov (ki jih niso šteli za del hrvaškega prebivalstva, za razliko od Muslimanov). Bosanske Srbe so uničevali na vse možne načine, od fizičnih likvidacij in izгона do spreobrnjenja v katoliško vero. Bosanski Srbi in Srbi v NDH so odgovorili z vstajo, najprej četniško, potem pa še s partizansko z večinskim srbskim etničnim elementom. Usoda Muslimanov je bila spet razpeta na več strani, nekateri so se prilagodili NDH, nekateri so ostali nevtralni, nekateri pa so zagovarjali idejo o večvrednosti njihovega porekla, vendar vsi še vedno s ciljem realizacije avtonomije Bosne in Hercegovine (Križišnik-Bukić 1996, 38–39). Prav to je bilo tisto, česar se je ustaški režim najbolj bal – bosanska avtonomija. Možno pomoč pri izhodu iz NDH so Muslimani videli v Nemčiji. Pomoči pri tem niso dobili ne od Nemčije in ne od Italije. Tudi oboroževanje Muslimanov, s katerim naj bi dosegli avtonomijo, ni obrodilo sadov. Vsi poskusi za oblikovanje bosanske avtonomije so na koncu destabilizirali NDH. Vsi so se zavedali dejstva,

da brez podpore bosanskih Muslimanov ne bo mogoče ohraniti te novonastale države (Brkljača in drugi 2006, 352–356). Muslimansko prizadevanje za avtonomijo je izraz narodne volje in opredelitve za zaščito nacionalnih bošnjaških interesov, ki se v določenem trenutku prepoznajo kot bosanski oz. nacionalni kot državni (Šaćir 1998, 132).

Bošnjaki se v drugi svetovni vojni niso bojevali, saj niso imeli enotnega bošnjaškega političnega in vojnega delovanja, pa tudi ne jasne predstave o lastnem stanju in cilju delovanja. Njihov edini cilj med drugo svetovno vojno je bila fizična zaščita vse večjega števila pripadnikov svojega naroda. Bili pa so edini od južnoslovanskih narodov, ki ni imel enotne nacionalne vojske (Šaćir 1998, 164).

Torej, kaj je NDH prinesla Bosni in Hercegovini? Avtonomije niso dosegli, skupne bosanske identitete jim ni uspelo razviti, doživeli so etnično čiščenje in pokristjanjevanje, bili so zatirani s strani NDH ter ogrožani in brez vsakršne pomoči izpostavljeni Nemčiji in Italiji (Križišnik-Bukić 1996, 38–39).

2.6 SOCIALISTIČNA FEDERATIVNA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA 1943–1991

Partizani so iz druge svetovne vojne izšli kot zmagovalci in z jasnim načrtom, kako oblikovati novo državo. Socialistična federativna republika Jugoslavija (v nadaljevanju SFRJ) je bila po vzorcu Sovjetske zveze preoblikovana v federacijo šestih republik in dve avtonomni pokrajini, s šestimi narodi: Srbi, Hrvati, Slovenci, Makedonci, Črnogorci in Muslimani, s tremi uradnimi religijami: pravoslavna, katoliška in islamska, s tremi uradnimi jeziki in dvema črkopisoma: latinica in cirilica. Takoj je prišlo do trenj, ne samo v Sloveniji in na Hrvaškem⁵, temveč tudi v Srbiji, ki je verjela, da jo Jugoslavija želi čim bolj oslabiti v korist lastne moči⁶. Največji problem pa je predstavljala Bosna in Hercegovina, ki je dobila svoje ozemlje v zgodovinskih mejah nazaj in je postala enakopravna, politično in ozemeljsko, drugim republikam (ustava 1946). Seveda takšen rezultat ni bil po godu ne Srbiji ne Hrvaški, ki sta si lastili pravico od ozemlja Bosne in Hercegovine (Pirjevec 2003, 25–26). Nerešen je ostal tudi problem bosanske identitete, to je skupne identitete prebivalstva (bosansko narodno vprašanje) Bosne in Hercegovine ter kako obravnavati muslimane-Muslimane (Križišnik-Bukić 1996, 39–40).

⁵ Srbska manjšina je razglašena za konstitutiven narod.

⁶ Vzeli so ji Makedonijo, razglasili so jo za avtonomno republiko, obnovili državnost Črne gore, ki se je prostovoljno priključila Srbiji ter razglasili dve avtonomni pokrajini Vojvodino in Kosovo.

Leto 1945 je bilo pomembno za Bosno in Hercegovino s stališča njenega definiranja. Bosna je uradno postala država (republika) treh konstitutivnih narodnih entitet: Srbov, Hrvatov in Muslimanov, pri čemer edino slednjim niso priznali statusa naroda (odlok tretjega zasedanja ZAVNOBIH) (Križišnik-Bukić 1996, 42).

Ta dva problema sta dolgo časa mirovala, kar je spodbujalo Srbe in Hrvate, da še naprej sanjajo o svojih velikih državah. Vse se je spremenilo v zadnjih dveh desetletjih Socialistične federativne republike Jugoslavije, ko so bili muslimani končno priznani kot narod Muslimani ter postali enakopravni vsem drugim jugoslovanskim narodom. Zdaj je bila Bosna in Hercegovina republika s tremi narodi: Srbi, Hrvati in Muslimani (Križišnik-Bukić 1996, 42).

Za razliko od drugih republik v SFRJ je svojo državotvornost oblikovala po zgodovinskem in ozemeljsko-političnem načelu, ne pa na izključno nacionalnem načelu. Vse druge republike so predstavljale državotvorno skupnost prevladujočega naroda (Slovenija-Slovenci, Hrvaška-Hrvati ...), medtem ko je Bosna in Hercegovina predstavljala politično tvorbo treh narodov: Srbov, Hrvatov in Bošnjakov. O političnem položaju Bosne in Bošnjakov se je po drugi svetovni vojni razpravljalo na dveh pomembnih sestankih, na partijski in državni ravni. Komunisti so v drugi svetovni vojni Bošnjake obravnavali kot meščane, pripadnike določene nacionalnosti in verske pripadnosti, ki so enakopravni drugim. Takšen odnos je bil pogojen s potrebo komunistov po bošnjaški podpori v osvobodilni vojni kot zavezniške sile, ki bo omogočila uresničevanje komunističnega programa. Torej komunisti v Bosni in Hercegovini Bošnjakom priznajo pomen, vrnejo in utrdijo njihovo državnost, vendar jim ne priznajo nacionalno-političnih pravic. Komunistična partija oblikuje jugoslovansko državo in s tem so vsi njeni dvomi ter mnenja o Bosni in Bošnjakih preneseni tudi v to novo državo (Šaćir 1998, 184–199). Komunisti so Bošnjake brez nacionalno-političnega statusa obsodili na izginotje, tako da so jih poskušali asimilirati v Srbe ali Hrvate. Bosna in Hercegovina je bila v komunistični jugoslovanski federaciji ves čas izrabljana, zanemarjena, degradirana in diskriminirana (Šaćir 1998, 234–235).

V času vladavine komunistov v Bosni so na vse, ki so se prizadevali za pravice Bošnjakov, gledali kot na muslimanske nacionaliste in so bili avtomatično marginalizirani. Kar je izjemno zanimivo, ker je obtožba za nacionalizem hkrati pomenila priznanje bošnjaške nacionalnosti. Leta 1958 je Tito opozarjal, da je čas, da se Muslimanom dovoli, da se sami opredelijo. Štiri leta pozneje je Tito pojem jugoslovanstva označil kot pojem prebivalstva in ne kot nadnacionalno kategorijo, torej Jugoslovan pomeni biti »prebivalec socialistične Jugoslavije«. S tem so Bošnjaki-muslimani morali najti novo nacionalno nominacijo. Načela

Ustave SR BiH 1963 so etnično posebnost bosanskih muslimanov označila kot »Muslimani« in ne kot »muslimani«. Ta sprememba je razumljena, kot da so bosanski muslimani zdaj obravnavani kot narod in ne kot verska skupina. Na 12. zasedanju CK ZK BiH 1968 so Muslimani končno priznani kot poseben narod (Šaćir 1998, 235–240).

S priznanjem se je začel hiter in dolgo pričakovan proces samozavedanja Muslimanov. Novo identiteto so spoštovali tudi Srbi in Hrvati, kar je pomenilo, da se tudi oni zavedajo, da je šlo zgolj za formalno potrdilo tradicionalnega zgodovinskega multikulturnega sobivanja v Bosni in Hercegovini. Vendar je samoidentifikacija pospešila tudi poudarjanje etničnih posebnosti preostalih narodov Bosne, pri čemer so se avtomatično ustvarile nacionalistične naveze Srbija-bosanski Srbi in Hrvaška-bosanski Hrvati in jih s tem še dodatno ločila (Križišnik-Bukić 1996, 43).

V 70. letih pride do drugega bošnjaško-muslimanskega nacionalno-kulturnega preporoda, ker je nekatere motila religijska osnova narodnostnega označevanja – Muslimani. Zato pri skupni identifikaciji pride do razkola (ne velikega) med »Muslimani« in »Bošnjaki«. Bošnjaki (večinoma emigranti) opozarjajo, da je bošnjaštvo staro toliko kot Bosna, ter da nikoli ni bilo vezano za vero. Ogorčeni so, ker so Bošnjaki identificirani kot Muslimani in na ta način so nacionalne, politične in državne pravice Bošnjaka muslimana omejili na verske pravice. Na drugi strani so Muslimani, ki so zadovoljni s priznanjem političnih in nacionalnih pravic bosanskih muslimanov z imenom »Muslimani«. Prizadevanja Bošnjakov, da bi spremenili nacionalno opredelitev bosanskih muslimanov, so ostala neuslišana (Šaćir 1998, 372–373).

V prvem popisu prebivalcev socialistične Jugoslavije so se Muslimani izrekli za Srbe, Hrvate ali pa za »neopredeljene«, v naslednjem popisu leta 1961 pa za Jugoslovane, s popisom leta 1971 pa se končno opredelijo kot Muslimani, ki predstavljajo najštevilnejši narod.

Kaj se je vmes dogajalo s SFRJ? Jugoslavija se je začela počasi spreminjati, kar se je začelo leta 1948, ko je prišlo do spora med Titom in Stalinom, ter nadaljevalo s spremembami v socialnem ustroju ter prepadu med severom (Slovenija, Hrvaška pa tudi Makedonija), ki se je zavzemal za utrjevanje federalnega načela ter za tržno gospodarstvo in odpiranje zahodu, in jugom (Srbija), ki si prizadeva za partijo in državni centralizem ter zaprto gospodarstvo. Tito se je konec 60. let odločil za »sever«. Prišlo je do reform in sprememb, vendar je Titova oblast ostala neomajna, še vedno ima nadzor nad Jugoslovansko ljudsko armado (v nadaljevanju JLA). Liberalizacija in modernizacija sta prinesli nove probleme, predvsem probleme na nacionalni ravni. Začeli so Hrvati, ki so zahtevali večjo samostojnost na vseh področjih. Seveda je to povzročilo negativen odziv pri Srbih, ki povsod okrog vidijo grožnje.

Ogrožali naj bi jih tudi Makedonci in muslimanski Bošnjaki (na koncu priznani kot konstitutiven narod Muslimani) na koncu pa tudi kosovski Albanci (zahtevali so odcepitev od Srbije in v okviru jugoslovanske federacije status, ki bi jim teoretično dajal pravico do samoodločbe in odcepitve). Reform je bilo veliko in počasi so začele ogrožati Tita, ki se je odločil ustaviti liberalizacijo. S čistko je spet vzpostavil »socialistični red«. Liberalci so se opomogli in leta 1974 dosegli sprejetje ustave (Pirjevec 2003, 25–32). Po ustavi je vseh šest republik in dve avtonomni pokrajini imelo široke samoupravne pristojnosti in celo pravico veta, ko je šlo za vprašanja skupnega interesa (nasprotno pa ni imela Srbija nikakršnega vpliva na njuno notranjo upravo). Republikam (ne pa tudi pokrajinama) je priznana pravica do samoodločbe in odcepitve (Temeljna načela I). Oblast zvezne vlade je bila zelo omejena, saj je zadevala predvsem zunanjo politiko in le delno tudi obrambno ter gospodarsko (člen 281). Ustava je tudi določala, da so bili vsi občani enaki v pravicah in dolžnostih, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, veroizpoved, izobrazbo ali družbeni položaj (Tretji del, člen 154). Na državni vrh je bilo postavljeno kolektivno predsedstvo, na čelo katerega naj bi po smrti doživljenjskega predsednika Tita (člen 333) vsako leto po pravilu rotacije izvolili predstavnika ene od republik in avtonomnih pokrajin (enak sistem je veljal tudi v vseh republikah in obeh pokrajinah, kar je poudarjalo njihovo samostojnost). Predsednik republike je vrhovni poveljnik oboroženih sil SFRJ (člen 335) (Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije 1974).

Srbi so ustavo razumeli kot sredstvo omejevanja njihove politike s tem, da njihovo republiko postavlja na raven preostalih in ji jemlje nadzor nad pokrajinami. Ko je leta 1980 umre predsednik Tito, je bila Jugoslavija v razsulu (Pirjevec 2003, 33).

2.7 RAZPAD SOCIALISTIČNE FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE

Po smrti maršala Tita je prišlo do drugega upora kosovskih Albancev (1981), kar je povzročilo začetek konca Jugoslavije. Srbija se je počutila ogrožena, kar se je kazalo v srbskem nacionalizmu, ki se je širil po Bosni in Hercegovini, Sloveniji ter Hrvaški, kjer krepil osamosvojitvene težnje. Njihovo nezadovoljstvo doseže vrhunec konec osemdesetih z množično mobilizacijo, na čelu katere je bil Slobodan Milošević. Na stran Slobodana Miloševića se kot pomemben zaveznik postavita Pravoslavna cerkev in Jugoslovanska ljudska armada (v nadaljevanju JLA) (prežeta s srbskim kadrom in srbsko miselnostjo) (Pirjevec

2003, 33–35). Poleti 1989 prinese Slovenija na plan predloge za spremembo slovenske ustave, ki je po oceni Beograda v nasprotju z jugoslovansko in se šteje kot protiustavno delovanje,⁷ kar pomeni, da bi JLA morala stopiti v zaščito ustavnega sistema SFRJ. Slobodan Milošević je bil prepričan, da Slovenija ne bo popustila, kar pomeni, da je to konec Jugoslavije (Vodušek 1996, 67–68). Aprila 1990 je Slovenija organizirala svoje prve svobodne volitve. V letih 1989 in 1990 se je podoben proces odvijal tudi na Hrvaškem, ko je na čelo države stopil Franjo Tuđman. Svojo vladavino je začel z vrsto diskriminacij proti srbski narodni manjšini, ki ji v ustavi 1990 odvzame status konstitutivnega naroda. Milošević se je na vojno začel pripravljati že med letoma 1987 in 1988, ko je začel oboroževati Srbe na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini, in ko si je prilastil tretjino celotne jugoslovanske denarne emisije (Pirjevec 2003, 36). Leta 1989 je postal predsednik Srbije in utrdil svojo oblast v Srbiji, Vojvodini, Kosovu, Črni gori, pa tudi med Srbi v Bosni in Hercegovini in na Hrvaškem. Med njih je razširjal ideje o velikosrbskih žrtvah ter o zgodovinski pravici do vseh ozemelj, ki obkrožajo Srbijo. V naslednjem koraku je poskušal podrediti Slovenijo in ko mu to ni uspelo, se je obrnil na Hrvaško. Srbi na Hrvaškem so bili nezadovoljni z zmago Tuđmana in njihovo nezadovoljstvo je izkoristil Milošević, da jih je obrnil proti legitimni hrvaški vladi (Tomić M. 1990, 49). Upor se je začel v Kninu z večinskim srbskim prebivalstvom. Kmalu je zajel vso Krajino, kjer so Srbi zahtevali zase pravico do odcepitve in združitve z matično domovino. V tistem obdobju so bile tudi volitve v Bosni in Hercegovini, kjer je po zadnjem popisu živelo 44 % Muslimanov, 31 % Srbov in 17 % Hrvatov, razpršeni po celotnem republiškem ozemlju. Na volitvah so zmagale tri etnične stranke, katere so si po tradicionalnem etničnem ključ⁸ razdelile oblast v Bosni in Hercegovini. Konec razpada Jugoslavije je označil plebiscit Slovenije leta 1990, na katerem so se Slovenci opredelili za samostojno in neodvisno državo. Tuđman, Kučan, Izetbegović in Gligorov so Miloševiću ponudili možnost sprave v obliki konfederacije, kar je Milošević zavrnil in raje nadaljeval z akcijami na Hrvaškem, kjer so leta 1991 razglasili »Avtonomno Srbsko Krajino«. Hrvaški ni uspelo zajezditi upora zaradi JLA, ki je naklonjena pristašem Velike Srbije. Napetost se je stopnjevala, ko so preprečili Stipetu

⁷ Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije 1974, člen 206: »Republiška ustava in pokrajinska ustava ne smeta biti v nasprotju z ustavo SFRJ. Vsi zakoni, drugi predpisi in splošni akti organov družbenopolitičnih skupnosti ter samoupravni splošni akti organizacij združenega dela in drugih samoupravnih organizacij in skupnosti morajo biti v skladu z ustavo SFRJ.«

⁸ „Etnični ključ“ je sistem, ki je oblikovan, da ohrani ravnovesje med narodi Bosne in Hercegovine.

Mesiću, da bi po pravilih rotacije postal predsednik kolektivnega predsedstva SFRJ, s tem pa tudi vrhovni poveljnik JLA⁹ (Pirjevec 2003, 33–40).

Položaj JLA na začetku vojne je edinstven v svetu. Po ustavi JLA sestavljata Jugoslovanska ljudska armada kot skupna oborožena sila vseh narodov in narodnosti ter vseh delovnih ljudi in občanov in Teritorialna obramba kot najširša oblika organiziranega oboroženega splošnega ljudskega odpora (člen 240). Pravica in dolžnost občin, avtonomnih pokrajin in republik oziroma drugih družbenopolitičnih skupnosti je, da v skladu s sistemom ljudske obrambe vsaka na svojem ozemlju ureja in organizira ljudsko obrambo, da vodi teritorialno obrambo, civilno zaščito in druge priprave za obrambo države, ob napadu na državo pa, da organizira in vodi splošni ljudski odpor (člen 239) (Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije 1974). Konflikt se je pojavil z vse hitrejšim procesom razpada federativne države, s čimer je JLA ostala brez svojega vrhovnega poveljnika oz. države, ki bi ji pripadala. JLA se je znašla sredi razpadajoče državo ter novo nastajajočih držav, ki so imele različne interese, ki niso omogočali obstoja koncepta skupne jugoslovanske države. Drugi problem se je pojavil s tem, da je ustava dala republikam in pokrajinam pravico, da poveljujejo teritorialni obrambi in postavila štabe teritorialne obrambe v dvojno podrejenost, pristojnim poveljstvom oboroženih sil in vodstvom republik in pokrajin (Vodušek 1996, 36–39). Začela se je vojna.

⁹ Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije 1974, Člen 335: »... Predsednik republike je vrhovni poveljnik oboroženih sil Socialistične federativne republike Jugoslavije. Predsednik republike je predsednik Sveta za ljudsko obrambo.«

3 »BALKANSKA VOJNA« V BOSNI IN HERCEGOVINI

3.1 VOJNA V BOSNI IN HERCEGOVINI 1992

Srbija je za seboj pustila Slovenijo in se z vsemi svoji načrti obrnila na Hrvaško, nato pa še na Bosno in Hercegovino, ki se je zdaj morala odločiti, ali bo ostala v Jugoslaviji pod vladavino Srbov ali pa se bo opogumila in zahtevala samostojnost, kar bi s seboj prineslo vojno (Vodušek 1996, 228). Da je vojna neizogibna, postane očitno najprej z razglasitvijo nekaj srbskih avtonomnih oblasti v letu 1991 in končno z njihovim združenjem in razglasitvijo »Republike Srbske v Bosni in Hercegovini« sredi januarja 1992 (Mock 1998, 86). Razvoj dogodkov v tej smeri je spodbudil tudi Tuđmana, da je tudi on začel s svojimi hegemonističnimi načrti na račun Bosne in Hercegovine. Izetbegović je bil edini, ki je še vedno zagovarjal njeno celovitost in zato odločno označil razglasitev kot nelegalno. JLA je na miren in legalen¹⁰ način zasedla republiko, očitno je bilo, da je bil napad na Bosno in Hercegovino planiran dlje časa.¹¹ Srbi so bili dobro oboroženi in pripravljeni, za kar se je treba zahvaliti tudi Evropski skupnosti in OZN, ki so zahtevali prenos orožja v Bosno in Hercegovino,¹² kjer naj bi JLA preprečila državljansko vojno,¹³ kot tudi samemu Izetbegoviću, ki je v lažnem upanju¹⁴ izročil srbski armadi skoraj vse orožje teritorialne obrambe in policijskih enot. Izetbegović se je zavedel realnosti julija 1991, ko je zahteval poseg modrih čelad v Bosni in Hercegovini, ter leta 1992, ko je zahteval, da uredijo

¹⁰ 240. člen Ustave Socialistične federativne republike Jugoslavije: »*Oborožene sile Socialistične federativne republike Jugoslavije tvorijo celoto in jih sestavljata Jugoslovanska ljudska armada kot skupna oborožena sila vseh narodov in narodnosti ter vseh delovnih ljudi in občanov in teritorialna obramba kot najširša oblika organiziranega oboroženega splošnega ljudskega odpora ...*« in ker je Bosna in Hercegovina še vedno del Socialistične federativne republike Jugoslavije, JLA lahko legalno deluje na njenem območju.

¹¹ Načrt Ram, pripravljen v Moskvi, predvideva ustanovitev Velike Srbije z izhodom na morje.

¹² Čeprav je Hrvaška leta 1991 prosila, da se vse orožje, ki je bilo v njihovih vojašnicah, postavi pod mednarodni nadzor.

¹³ Vojna v BiH je označena kot državljanska vojna, ker 240. člen Ustave Socialistične federativne republike Jugoslavije kot nalogo JLA določa: »... varujejo neodvisnost, suverenost, teritorialno neokrnjenost in s to ustavo določeno družbeno ureditev Socialistične federativne republike Jugoslavije ...« v Bosni in Hercegovini kot delu SFRJ.

¹⁴ Izetbegović je verjel ZDA in Evropski skupnosti, da se Srbija ne bo borila, temveč da bo zagotavljala mir v Bosni in Hercegovini.

demilitarizirano cono med Srbijo in Hrvaško, na kar se je mednarodna skupnost odzvala pasivno (Pirjevec 2003, 116–118).

V Bosni in Hercegovini so se odločili za referendum glede neodvisnosti in samostojnosti države, ki sta ga podprli skoraj dve tretjini prebivalcev, s čimer naj bi bil izpolnjen tudi pogoj Badinterjeve komisije za mednarodno priznanje¹⁵ (Mock 1998, 88). Po neuspelem načrtu Josea Cutileira,¹⁶ so Srbi 29. februarja razglasili ustavo svoje nove republike v Bosni in Hercegovini, ki ne bo podložna vladi Muslimanov, s čimer naj bi pokazali, da ne upoštevajo rezultatov referenduma o neodvisnosti Bosne in Hercegovine zaradi kršitve pravic srbske narodne manjšine.¹⁷ Za Bosno in Hercegovino je bilo v tem trenutku najpomembnejše mednarodno priznanje, ker bi s tem presegli koncept državljanske vojne (Pirjevec 2003, 122–126). Medtem je Milošević nadaljeval s svojim načrtom ter predlagal Srbijo in Črno goro za legitimno naslednico Titove Jugoslavije. Tudi z izjavo o ustavni ureditvi Bosne in Hercegovine¹⁸ so bili Srbi zadovoljni, čeprav so namesto pričakovanih 63 % dobili 44 % ozemlja, medtem ko so jo Hrvati in Muslimani odločno zavrnili. Kot odgovor na to so se Srbi izrekli proti svobodni in suvereni Bosni in Hercegovini ter razglasili ustavo Republike Srbske v Bosni in Hercegovini. Vojna je bila pred vrati (Pirjevec 2003, 130–132).

Izetbegović je 4. aprila končno popustil pod pritiskom in razpusil skupščino, oklical vojno stanje ter mobilizacijo. Zanimivo pri tem je, da je Izetbegović imel v mislih multietnično vojsko, ki je ne opredeljuje religija in katere cilj je obramba »državljanov« Bosne in Hercegovine (Pirjevec 2003, 135). Že dva dni zatem je bila suverenost Bosne in Hercegovine končno mednarodno priznana, njene republiške meje pa so predstavljale legitimne mednarodne meje (Mock 1998, 88). Medtem ko je Izetbegović mobiliziral vojsko, je Milošević razglasil Zvezno republiko Jugoslavijo, ki je zajemala območje Srbije in Črne gore, in zahteval dediščino bivše Jugoslavije, ni pa bila mednarodno priznana (Mock 1998, 90).

Izetbegović je maja zahteval od mednarodne skupnosti zaščito zaradi napada Zvezne republike Jugoslavije na Bosno in Hercegovino. Mednarodna skupnost je ravnala po poročilu Butrosa-Galija, v katerem je soglašal s Karadžićem, ki je izpostavljajal, da ni potrebe po modrih

¹⁵ Referendum mora potrditi večinski glas vseh treh etnij.

¹⁶ Jose Cutileiro predlaga, da vsaki od treh etničnih skupnosti dodelijo po dva kantona.

¹⁷ Naj bi bili upoštevani samo muslimanski in hrvaški glasovi (torej glasovi dveh od treh narodov iz ustave) ter neupoštevanje navodil Badinterjeve komisije, ki poudarja, da referendum mora potrditi večinski glas vseh treh etnij.

¹⁸ Izjava o ustavni ureditvi Bosne in Hercegovine zagotovi suverenost države, kjer kantoni niso etnično čisti in so geografsko nepovezani.

čeladah (Pirjevec 2003, 150–151). Poslabšanju bosanskih razmer so prispevali tudi Hrvati, ki so zaradi strateškega pomena Hercegovine¹⁹ pomagali Bosni in Hercegovini v boju proti Srbom. Ko so se Srbi zavedeli pomena hrvaškega odpora, so se začeli z njimi pogajati²⁰ o medsebojni razdelitvi Bosne in Hercegovine. Srbi in Hrvati razglasijo premirje. Muslimani razočarani graško srečanje razglasijo za neveljavno in nelegitimno (Pirjevec 2003, 152–154). Nasilje se je stopnjevalo. Varnostni svet OZN je sprejel nekaj resolucij²¹, s katerimi je skušal zajezi srbsko nasilje. V mednarodni skupnosti se izoblikujeta dva različna odziva na bosansko dogajanje in to proameriški, ki zagovarja bolj ostro akcijo, ter proevropski, ki je proti zunanjemu vojaškemu posredovanju v državljansko vojno. Resolucije niso prizadele Miloševića, ki je zmagal na volitvah z 61 % glasov. Maja in junija leta 1992, ko so bile razmere v Sarajevu že nevzdržne, je Unprofor še vedno izvajal politiko nevmešavanja, ki jo podpira predvsem generalni sekretar OZN Butros-Gali. Muslimani zbrani okrog Izetbegovića so prepuščeni na milost in nemilost Srbom. Mednarodna skupnost se odloči, da vojaškega posega ne bo in z namenom, da bi pomirili javno mnenje, je Varnostni svet sprejel nove resolucije.²² Cel poskus je izničil francoski predsednik Mitterand, ki se je omejil na nenasilno humanitarno pomoč (Pirjevec 2003, 156–168).

Diplomatski uspeh je mednarodna skupnost dosegla, ko je Tuđmana prisilila, da je spremenil politiko, in še enkrat poudaril svojo podporo priznani suverenosti Bosne in Hercegovine. Tuđman in Izetbegović podpišeta »sporazum o prijateljstvu in sodelovanju«²³ (Pirjevec 2003, 170–172). Do večjih sprememb v mednarodni politiki pa ni prišlo, še vedno so vztrajali v svoji dokaj pasivni politiki, zaradi česar se Bosna in Hercegovina odloči sama braniti in zato zahteva, da se razveljavi resolucija 713²⁴ na osnovi 51. člena ustanovne listine OZN²⁵. Njena zahteva ni bila sprejeta (Mock 1998, 94).

¹⁹ Pomembna zaradi obrambe dalmatinske obale.

²⁰ V Gradcu se dogovorijo za načrt, po katerem Srbom pripada 65 %, Hrvatom 20 % in Muslimanom le 15 % ozemlja.

²¹ Resolucijo 752 – prekinitev bojev in zaplomba srbskega in hrvaškega orožja ter oboroženo spremstvo humanitarnim konvojem, ni pa sredstva za uresničevanje resolucije. Srbija ne upošteva opozorila in nadaljuje z boji. Resolucija 757 zagotovi gospodarsko sankcijo za Srbijo, embargo nad orožjem za vso Jugoslavijo, varnostno območje okrog Sarajeva in njegovega letališča, ter nadzor nad pomorskim prometom na Jadranu.

²² Okrepitev Unproforja, zahteva po odprtju sarajevskega letališča ter poudarek, da ne izključujejo uporabe vojaških sredstev za doseg cilja.

²³ Sporazum predvideva skupen boj bosanske vojske in HVO v primeru, da mednarodni diplomatski napor ne bi prinesli rešitve.

²⁴ Resolucija 713 – embargo na orožje za vso Jugoslavijo.

²⁵ 51. člen 7. poglavja Ustanovne listine OZN: „*Nobena določba te Ustanovne listine ne krati naravne pravice do individualne ali kolektivne samoobrambe v primeru oboroženega napada na člana Združenih narodov, dokler Varnostni svet ne ukrene, kar je potrebno za ohranitev mednarodnega miru in varnosti ...*«

Poleti 1992 mednarodna skupnost spet prezre zahteve sarajevske vlade, da se mir vsili (»peacemaking«) in vztraja v smeri ohranjanja miru (»peacekeeping«), čeprav miru sploh ni bilo. Medtem je v Srbiji prišlo do notranjega razkola, kar je povzročilo, da so bosanski Srbi prekinili odnose s sarajevskimi oblastmi in spremenili ime Republike Srbske Bosne in Hercegovine v Republiko Srbsko ter določijo njene meje in nacionalne simbole (Pirjevec 2003, 176–181).

Sredi avgusta mednarodna skupnost doživi še en neuspešen poskus reševanja spora z Londonsko konferenco (Mock 1998, 92), katere uspeh se kaže edino v boljši koordinaciji med Evropsko skupnostjo in OZN, ki sta skupaj ustanovili Upravni odbor Mednarodne konference o bivši Jugoslaviji (Owen 1998, 35–36).

Medtem ko diplomatski manevri prinašajo neuspehe, se na terenu oblikuje vse bolj sovražen odnos med Muslimani in Unproforjem.²⁶ Muslimani zavračajo pasivno politiko Philippea Morillona²⁷, po katerem sile OZN ne smejo stopiti na stran nobene od sprtih narodnosti, ker je šlo za državljansko vojno,²⁸ čeprav je mednarodna skupnost priznavala, da so Srbi poglavitni krivci bosanske tragedije (Pirjevec 2003, 186–190).

Lord Owen in Cyrus Vance sta 18. septembra uspela organizirati nov krog pogajanj v Ženevi. Kljub neenakopravnemu odnosu do predstavnikov²⁹ posameznih entitet, Izetbegović popusti in pride v Ženevo, kjer nepopustljivo zagovarja celovito Bosno in Hercegovino. Veliko bolj uspešna so bila pogajanja med Srbijo in Hrvaško (Owen 1998, 84–89). Hrvati se odločajo med Muslimani in Srbi, vendar ko pade zadnje večje mesto, Jajce, se Hrvati zavedo nevarnosti in prispevajo k začasni spravi z Izetbegovićem (Pirjevec 2003, 195–197).

V oktobru in novembru je Varnostni svet OZN odobril dve resoluciji, od katerih nobena ni predvidevala ukrepov v primeru kršitve. Srbi seveda niso spoštovali nobene resolucije (Owen 1998, 92, 104–105). Medtem sta v Ženevi Owen in Vance še enkrat skušala rešiti bosanski ozemeljski spor in pri tem hkrati ohraniti narodnostno strukturo.³⁰ Da načrt

²⁶ Muslimani nimajo več zaupanja v Unprofor, ki naj bi bil preveč naklonjen Srbom. Slab odnos dodatno poslabša nesramno obnašanje Unproforja na terenu, ki se ukvarja od črne borze do prostitucije.

²⁷ Unproforjev poveljnik v Sarajevu general MacKenzi, od vedno naklonjen Srbom, odstopi s položaja zaradi obtožbe. Nadomesti ga Philippe Morillon.

²⁸ 1. poglavje, 2. člen, 7. odstavek Ustanovne listine Združenih narodov: „*Nobena določba te Ustanovne listine ne daje pravice Združenim narodom, da bi se vmešavali v zadeve, ki po svojem bistvu sodijo v notranjo pristojnost države, in tudi ne nalaga članom dolžnosti, da bi take zadeve izročali v reševanje po tej Ustanovni listini, vendar to načelo nikakor ne izključuje uporabe prisilnih ukrepov po VII. poglavju.*“

²⁹ Izetbegović se noče pogajati z bosanskimi Srbi, agresorji in sovražniki, ki so tudi v tem trenutku izvajali oborožene napade. Če pristane na pogajanje z njimi, posredno prizna njihovo »republiko«.

³⁰ Novi načrt je predvideval ustanovitev sedem do deset provinc, etnično mešanih, z osrednjo vlado, ki bi bile razdeljene med tri narodnostne skupine.

nima prihodnosti, so dokazali Srbi, ko so razglasili združitev svojih republik³¹ v Združene države Srbije (Pirjevec 2003, 199).

Pasivna politika ZDA³² se ni mogla upreti novicam o srbskih grozodejstvih, zaradi katerih State Department novembra predlaga vojaški napad, Varnostni svet pa močno okrepi sile Unproforja in še dodatno zaostri gospodarske sankcije proti Jugoslaviji. Washington je bil v skrbeh zaradi odnosa z Rusijo, ki je enačila svojo stabilnost s stabilnostjo na tem območju. Decembra 1992 je brez velikega presenečenja skupščina Republike Srbske izvolila Radovana Karadžića za predsednika države, v Srbiji pa so potrdili Slobodana Miloševića za predsednika (Pirjevec 2003, 202–210).

3.2 VOJNA V BOSNI IN HERCEGOVINI 1993

Leto 1993 se je začelo z zasedanjem »Mirovne konference o nekdanji Jugoslaviji« v Ženevi, na katerem sta Vance in Owen predstavila dokončni mirovni načrt. Načrt razdeljen na tri dele, vsebuje ustavna pravila, vojaški del in zemljevid s predlagano zemljepisno razdelitvijo³³ (Mock 1998, 101). Načrt je predstavljen v času, ko sta dve tretjini Bosne in Hercegovine pod nadzorom srbskih vojakov zahvaljujoč etničnemu čiščenju Bošnjakov in Hrvatov. Vance in Owen sta takrat trdila, da sta pri oblikovanju načrta in provinc upoštevala tako gospodarske kot zgodovinske in etnične kriterije, s čimer pa naj bi bilo zagotovljeno oblikovanje etnično čistih provinc. Z novim načrtom Srbi dobijo 46 %, Hrvati 24 % in Bošnjaki 28 % ozemlja Bosne in Hercegovine. Novi načrt so Hrvati takoj sprejeli, Izetbegović je sprejel le ustavna pravila, celo Slobodan Milošević je bil pripravljen v celoti sprejeti nov načrt in je v ta namen pozval parlament v Palah, naj ga sprejmejo. Radovan Karadžić je na začetku s potrditvijo parlamenta v Palah podpisal načrt, vendar je kmalu zatem zahteval, naj načrta ne sprejmejo in njegov podpis razglasijo za neveljavnega. S tem je Vance-Ownov načrt propadel (Jukić 2004, 66–67).

V tem času je v ZDA prišlo do spremembe na najvišjem političnem vrhu. Položaj predsednika je zasedel Bill Clinton, ki je bil s svojo novo administracijo naklonjen Muslimanom. Sarajevska vlada se ni v celoti zavedala, kakšna priložnost se ji ponuja z novo

³¹ Republike Srbske in Republike Srbske Krajine.

³² Bela hiša in State Department si prizadevata za bolj aktivno politiko, medtem ko Pentagon zagovarja idejo nevmešavanja.

³³ Ustavni del načrta predvideva decentralizirano državo razdeljeno na pokrajine, ki opravljajo dolžnost vlade razen zunanje politike, vojaški del načrta pa prekinitev ognja in umik vojaških sil, medtem ko zemljevid določa deset pokrajin, po tri za vsako narodno skupnost, deseto pokrajino pa predstavlja glavno mesto Sarajevo.

ameriško administracijo, vendar vseeno ponudi svoj precej ohlapen in nestabilen načrt.³⁴ V Beli hiši je prevladovalo mnenje, da ZDA morajo prevzeti pobudo in rešiti bosanski spor, česar so se zavedale tudi evropske vlade. Nasprotovali so Vance-Ownovemu načrtu, vendar ker so alternativni³⁵ tega načrta nasprotovali Pentagon, evropski zavezniki in Rusi, se je bil Clinton prisiljen vključiti v diplomatsko akcijo (Pirjevec 2003, 221–225).

Medtem so v Bosni in Hercegovini potekali oboroženi spopadi in neverjetna grozodejstva, na katere je Izetbegović skušal še enkrat opozoriti in poudariti neuspehe politike mednarodne skupnosti. Varnostni svet OZN se je zavedal teh neuspehov in z namenom, da pomiri javno mnenje, je poskušal prepričati sarajevsko vlado, naj sprejme Vance-Ownov načrt. V zameno so dobili obljubo, da bodo krivce za zločine nad Muslimani kaznovali (Pirjevec 2003, 226–227).

Ko je Rusija podprla Vance-Ownov načrt, je Izetbegović podpisal vojaški del sporazuma, sicer šele, ko je dobil obljubo o okrepitvi enot modrih čelad (Pirjevec 2003, 228–229). Zaradi strahot v Srebrenici pa se odloči podpisati še zemljevid. To je storil predvsem zato, ker je verjel v neuspeh načrta, hotel pa je ugoditi ZDA z namenom, da odpravijo embargo na orožje. Zdelo se je, da je mir dosegljiv in da manjka samo še podpis bosanskih Srbov za zemljevid. Ker so vztrajno odklanjali podpis, se ZDA odločijo, da bi morali pritisniti na Miloševića (s popolno gospodarsko blokado) in s tem posredno na Karadžića. Srbe še enkrat rešijo nasprotovanja evropskih politikov in Rusije (Pirjevec 2003, 232–235).

Da mednarodna skupnost ni dorasla svoji vlogi na Balkanu, se še enkrat pokaže 13. aprila, ko srbski poveljniki opozorijo, da so pripravljeni zavzeti Srebrenico, na kar Varnostni svet odgovori tako, da Srebrenico z resolucijo razglasi za zaščiteno območje, in čeprav ima po VII. poglavju Ustanovne listine Združenih narodov Varnostni svet pravico ukrepati, je Unprofor ostal brez pooblastil in ustreznih sredstev za izvršitev resolucije. Na koncu je Milošević prisilil Mladića na demilitarizacijo Srebrenice, ki je bila razglašena za uspešno, čeprav so predali orožja samo za vzorec. V istem času Varnostni svet zagrozi Jugoslaviji z gospodarskimi sankcijami, ki naj bi bile ukinjene šele, če bo Jugoslavija sprejela vse zahteve OZN (Pirjevec 2003, 236–238). Resolucija je dosegla pričakovani rezultat, Srbija se je znašla v resni gospodarski krizi, zaradi česar je dala svoj pristanek Vance-Ownovemu načrtu in je predlagala bosanskim Srbom, da ji v tem sledijo (Pirjevec 2003, 240).

³⁴ Ponuja razdelitev Bosne na 13 okrajev, ki jih določajo gospodarski interesi in imajo široko pristojnost, hkrati pa so podvrženi osrednji vladi.

³⁵ Načrt »lift and strike«, – letalski poseg proti Srbom.

Ko Srbiji zagrozi še vojaški poseg,³⁶ Milošević še bolj pritisne na Karadžića, na kar Karadžić končno obljubi, da bo podpisal načrt pod pogojem, da ga sprejme tudi skupščina Republike Srbske (Pirjevec 2003, 242–243). Nov problem se pojavi, ko srbsko-bosanska skupščina ne podpre referendumu o sprejetju Vance–Ownovega načrta (Pirjevec 2003, 245). Propad načrta je spet spodbudil debate o vojaškem posegu. Varnostni svet je na izredni seji odločil poslati v Srebrenico izvedence, ki bi pripravili poročilo o situaciji. Poročilo je omenjalo genocid, česar se je mednarodna skupnost bala, ker bi na osnovi protigenocidne konvencije iz leta 1949 morale poseči v prid žrtve. Čeprav je poročilo pokazalo razkorak med realno situacijo v Bosni in Hercegovini in odločitvami mednarodne skupnosti, se ni veliko spremenilo. Varnostni svet sprejme 6. maja neučinkovito resolucijo³⁷ (Pirjevec 2003, 246–247).

Diplomacija mednarodne skupnosti je obtičala na enem mestu. V Srbiji je spet prišlo do notranjepolitične krize. V Bosni in Hercegovini so se bojevali Muslimani in Hrvati. Srbi so nadaljevali svoj osvajalski pohod in zaradi pasivne politike mednarodne skupnosti spet začeli razmišljati o novem načrtu Velike Srbije. Milošević se je odločil na svojo stran pritegniti Tuđmana, zaradi česar je prišlo do sodelovanja njihovih vojsk na bojišču v Bosni in Hercegovini. Junija je v Ženevi Tuđman predstavil predlog o razdelitvi Bosne in Hercegovine na tri države povezane s konfederalno pogodbo s simbolno osrednjo oblastjo. Po tem načrtu bi Muslimanom pripadlo 20 % ozemlja. Na presenečenje vseh se je mednarodna skupnost odzvala ugodno, s čimer je za vedno pokopala Vance–Ownov načrt. Zaradi vse večjih vojaških uspehov in ker bi bila nova republika zmožna omogočiti preživetje le polovici prebivalstva, druge pa bi prisilila v izgnanstvo, Muslimani odklonijo predlog razdelitve Bosne in Hercegovine (Pirjevec 2003, 260–265).

Bosanska realnost je narekovala, da je prišel čas za nova mirovna pogajanja. Začela so se julija pod vodstvom Vancea, Owna in Torwalda Stoltenberga. Na pogajanjih sta bila poudarjena dva med seboj izključujoča predloga. Srbsko-hrvaški predlog konfederacije treh nacionalnih republik ter predlog Bosne in Hercegovine zvezne federalne države in federalnih enot, ki ne bi bile identificirane z nobeno etnično skupnostjo. Glede na nezmožnost kompromisne rešitve, Owen in Stoltenberg predlagata »Unijo treh republik«. Po tem načrtu bi bila Bosna in Hercegovina unija republik treh konstitutivnih narodov, ki bi lahko imeli dvojno

³⁶ Peticijo o oboroženem spopadu podprejo vsi zagovorniki bolj ostre politike na Balkanu, pridruži pa se tudi Pentagon.

³⁷ Resolucija 824 razglasi še 4 dodatna mesta kot zaščitena območja, ter zahteva umik srbskih enot, prenehanje napadov in omogočitev humanitarne pomoči. Seveda, kot po navadi resolucija ni predvidevala nobenih sankcij v primeru kršitve.

državljanstvo. Tri republike brez vojaških enot, s svojimi ustavami, parlamenti, vlado, sodstvom in tričlanskim predsedstvom. Načrt je vseboval tudi predlog ozemeljske razmejitve med republikami po pogojih trenutnega vojaškega stanja. S tem načrtom Srbi dobijo 52 %, Hrvati 17 % in Bošnjaki 31 % ozemlja Bosne in Hercegovine (Jukić 2004, 67).

Upanje v mir ni trajalo dolgo in ko se je Izetbegović prepričal, da ne more računati na pomoč ZDA, se je sam dogovoril s Srbijo in Hrvaško, da se ne bo upiral odcepitvi njihovih republik od Unije, če to po izteku dveh let pokažejo rezultati referenduma. S tem bi bile nastale Velika Srbija, Velika Hrvaška in vmes Muslimanska republika mednarodne priznane.³⁸ Na koncu Izetbegović načrta ne podpiše, ker je sarajevska skupščina zahtevala, da se Srbi odpovedo zasedenemu ozemlju, s čimer pa načrt niti ni bil možen. Zaradi svoje rastoče vojaške moči so se počutili samozavestno in je skupščina sklenila, da zamenjajo ime »Muslimani« z zgodovinskim imenom »Bošnjaki« (Pirjevec 2003, 278–280).

Kot odziv na zavrnitev Owen-Stoltenbergovega načrta, parlamenta Republike Srbske in Herceg-Bosne razveljavita vse prejšnje dogovore in sporazume z Bošnjaki. Vsi so se zavedali neuspeha mednarodne skupnosti, še posebej ko se je pojavi novi Juppe-Kinklov načrt.³⁹ Milošević in Karadžić sta načrt sprejela, medtem ko sta ga Tuđman in Izetbegović odklonila. Očitno je bilo, da se je mednarodna skupnost povsem zmedla in izgubila, ko so na koncu meseca na zasedanju Konference o nekdanji Jugoslaviji kot glavnega krivca označili Tuđmana in Izetbegovića, ki so mu zagrozili, da bo prekinjena vsaka humanitarna pomoč, če ne sprejme trojne razdelitve Bosne in Hercegovine. Edini, ki ni bil za nič kriv, je bil Milošević, čeprav je odklonil vse zahteve Bošnjakov in Hrvatov⁴⁰ (Pirjevec 2003, 288–292).

3.3 VOJNA V BOSNI IN HERCEGOVINI 1994

Po zmagi Miloševića na predsedniških volitvah se mirovna pogajanja spet začnejo. Leto 1993 se je končalo z zavestjo, da razdelitev Bosne med spornimi entitetami zaradi neskladja med dogajanjem na bojišču in teoretičnimi načrti politikov na neštetih pogajanjih, ne bo možna. ZDA so se zavedale, da gospodarske sankcije ne predstavljajo več učinkovitega orožja in da njihov ugled upada zaradi nesposobnosti, ki so jo dokazali v soočanju z bosansko

³⁸ Mednarodno priznana, ker podeduje sedež v OZN od Bosne in Hercegovine.

³⁹ V tem načrtu predlagata, da Miloševiću obljubijo postopno odpravo sankcij v zameno, če prepriča bosanske Srbe, da Bošnjakom prepustijo še dodatnih (poleg obljubljenih 30 %) 3,6 % ozemlja, ter če Srbsko krajino prepriča, da se sporazumejo z Zagrebom.

⁴⁰ Medsebojno priznanje meja s Hrvaško in prepustitev nekaj ozemlja Bošnjakom.

krizo. Leto 1994 se je začelo z urejanjem odnosov med Hrvati in Bošnjaki.⁴¹ Tuđman predlaga Izetbegoviću premirje ter konfederacijo med Hrvaško in Herceg-Bosno, vzporedno s temi pogajanjmi pa je Tuđman vodil tajna pogajanja tudi z Miloševićem.⁴² Tuđmanova dvojna pogajalska politika je na koncu ugajala edino Srbom, česar se je zavedela tudi mednarodna skupnost, ko je prišlo do splošne mobilizacije Republike Srbske. Krizo, ki se je razvijala na Balkanu, je spremljala kriza v Unproforju in OZN. Namreč, s pasivno politiko Unproforja so bile zadovoljne edino Pale, medtem ko so Bošnjaki poudarjali njihovo nesposobnost, ker od tridesetih resolucij Varnostnega sveta, ki so se nanašale na Bosno in Hercegovino, velja samo ena, tista, ki Bošnjaški vladi prepoveduje oborožitev. To dejansko pomeni, da Bosna in Hercegovina postane edina članica Združenih narodov, ki ji je zanikana pravica do samoobrambe.⁴³ Spremembe in nestrinjanja v samem vrhu OZN⁴⁴ pa izpostavijo nesposobnost in neorganiziranost te organizacije v krizi na Balkanu. Hkrati je zaradi nasprotujočih si stališč svojo krizo doživljal tudi Nato. Edina novost je nagnjenost francoske delegacije k odločnejši politiki Nata. Kljub vsemu Clinton ni bil prepričan v spremembo evropske politike in je izpostavil, da Evropa ne sme obljubljati nečesa, česar ne misli izpolniti. Da je to res, so dokazali Srbi, ko prepričani v pasivno politiko napadejo Sarajevo. Vse skupaj je poglobljalo prepad med Ameriko in Evropo. Američani še enkrat neuspešno poskusijo spremeniti evropsko politiko in potem odobrijo resolucijo za oborožitev Muslimanov, s čimer pokažejo svoje stališče in nestrinjanje s pasivno evropsko politiko (Pirjevec 2003, 294–303).

Poboji v začetku leta 1994 so prinesli spremembe celo pri Butrosu-Galiju, ki je pod pritiskom drugih prosil za letalski napad s ciljem preprečitve nadaljnjih napadov. S tem je popolnoma zrušil svoje stališče o uporabi Natove vojaške sile s ciljem zaščite modrih čelad in je razkril, da na njegovo politiko na Balkanu dejansko vplivajo drugi dejavniki. S tem je prvič v zgodovini prišlo do premika od »zagotavljanja miru« do »ustvarjanja miru«. Velika Britanija je sicer pristala na dogovor, vendar z nejevoljo. Ker so verjeli, da bo Natovo posredovanje vpletlo Združene narode v vojno, so se odločili izrabit načelni dogovor, dosežen v Ženevi, po katerem naj bi Sarajevo demilitarizirali in izročili v upravo OZN-u. Srbi so sporazum sprejeli, ker so se hoteli izogniti Natovemu napadu, medtem ko sarajevska vlada ni hotela sprejeti sporazuma, ker so že dolgo časa upali, da bo Zahod stopil v akcijo. Na koncu je

⁴¹ V teh pogajanjih je bil izraz „Bošnjaki“ prvič uporabljen v diplomatskem dokumentu.

⁴² S tem je Hrvaška postala prva in edina država, ki diplomatsko priznava svojega napadalca.

⁴³ Kot suverena država in članica OZN ima vso pravico do samoobrambe, kot določa Ustanovna listina Združenih narodov, člen 51: „*Nobena določba te Ustanovne listine ne krati naravne pravice do individualne ali kolektivne samoobrambe v primeru oboroženega napada na člana Združenih narodov, dokler Varnostni svet ne ukrene, kar je potrebno za ohranitev mednarodnega miru in varnosti ...*“

⁴⁴ Neskladje med resolucijami, njihovo uresničitvijo ter sredstvi, ki jih imajo na voljo na terenu.

sarajevska vlada zaradi izsiljevanja s strani generala Rosea⁴⁵ sprejela sporazum. Ruski strah, da bi morebitni zračni napad na srbske položaje v Bosni in Hercegovini lahko predstavljal vojno napoved Rusiji in s tem začetek tretje svetovne vojne, je dal zagona mednarodni skupnosti za podporo ideji sporazuma med Hrvati in Bošnjaki. Američani zahtevajo od Tuđmana, naj se odpove ideji o delitvi Bosne in Hercegovine, ter mu predstavijo načrt muslimansko-hrvaške federacije. Tuđman je po določenih obljubah Washingtona in zaradi ohranitve svojega ugleda sprejel sporazum, medtem ko je sarajevska vlada hotela ohraniti celovito Bosno in Hercegovino. ZDA so se na enak način pogajale tudi z Beogradom. Bosanska kriza se je zaostrovala, zdelo se je, da je vojaški poseg neizogiben. S pomočjo Rusije, ki je delovala kot blažilec⁴⁶, je Mladić začel umikati orožje in čeprav je bil Jasuši Akaši zadovoljen s predajo in umikom orožja, so v resnici nadzorovali le 20–30 % orožja. Sarajevska vlada je bila razjarjena, ker so bili v skladu z ultimatom prisiljeni predati vse težko orožje Unproforju in so bili na ta način še enkrat prikrajšani glede 51. člena Ustanovne listine Združenih narodov. Kljub vsemu je premirje, ki so ga dosegli, vsaj začasno rešilo Sarajevo. Da Natov ultimat ni predstavljal koraka v smeri konca vojne, so pokazali nadaljnji napadi Srbov z orožjem, ki so ga odstranili iz okolice Sarajeva. Z namenom, da bi opomnil in spomnil tako Srbe kot Ruse na resnično razmerje sil, je Washington dovolil Natov napad. Ta Natov napad predstavlja angažiranje te organizacije v oboroženem spopadu prvič v njeni zgodovini ter predstavlja konec pasivne politike, nasprotujočih si stališč in obotavljanja, kar so Srbi do konca izkoristili. Karadžića je napad prizadel, in je naredil en korak naprej⁴⁷ in dva koraka nazaj⁴⁸ (Pirjevec 2003, 305–315).

Na pogajanjih v Washingtonu so podpisani sporazumi, ki so končali hrvaško-bošnjaški konflikt ter vzpostavili hrvaško-bošnjaško federacijo. Takrat oblikovana Federacija Bosne in Hercegovine z osmimi kantoni med bosanskimi Muslimani in Hrvati je kot taka sprejeta tudi v Daytonskem sporazumu in obstaja še dandanes. Po Washingtonskem sporazumu naj bi se Federacija po koncu vojne razširila tudi na srbska območja, ki bi sčasoma postala del tega državno-pravnega sistema. Načrt nikoli ni bil uresničen (Jukić 2004, 67). Naslednji dogovor, ki naj bi ga še dogradili, pa je predvideval konfederacijo te entitete s Hrvaško. Po tem načrtu obe državi ohranita svojo samostojnost, povezovali bi jih tesni vojaški in gospodarski odnosi, ki bi imeli vlogo zaščite hrvaške etnične skupnosti pred močnejšo muslimansko. Čeprav je

⁴⁵ General Rose je bil pripravljen mednarodno skupnost prepričati, da so Muslimani krivi za pokol na trgu Markale.

⁴⁶ Rusi so se odločili, da v demilitarizacijsko cono, ki jo zahteva NATO, namestijo svoje padalce, ki bodo prevzeli nadzor nad srbskim orožjem.

⁴⁷ Odpre tuzelsko letališče.

⁴⁸ Protiletalski topniški napad na špansko transportno letalo na progi Zagreb–Split.

Izetbegović imel pomisleke glede pravkar ustanovljene federacije in njene konfederacije s Hrvaško, ga je dejansko zanimalo edino premirje in možnost odprave embarga. Srbi kljub prepričevanju dogovor odklanjajo in okrepijo svoje napade, kar povzroči, da po dolgem času obotavljanja Akaši in Rose končno zahtevata poseg Nata. Marca 1994 so se hrvaško-bošnjaška pogajanja končala z dogovorom, s katerim seveda niso bili vsi zadovoljni⁴⁹ (Pirjevec 2003, 315–318).

Bitka za Goražde aprila 1994 jasno pokaže, kako neusklajenost Unproforja in Nata, sistem »dvojnega ključa« ter nerazumevanje in dojemanje vodilnih oseb na položaju, ne samo da ne pomaga, ampak celo poslabša celoten položaj. ZDA so na začetku zatrjevale, da se ne bodo spuščale v vojaški poseg, nato pa so zahtevale letalski napad. Do vojaškega napada je prišlo v trenutku, ko je mesto skoraj padlo. Presenetljivo Butros-Gali zahteva od Nata, naj vztraja v napadih. Ofenziva na Goražde se je končala, vendar je za seboj pustila velik razkol med Natom in OZN (Pirjevec 2003, 321–329).

Rusija, razpeta med Srbijo in zahodom, da pobudo za oblikovanje »Kontaktne skupine«,⁵⁰ ki je maja 1994 predstavila prvi osnutek svojega mirovnega načrta, ki predvideva razdelitev Bosne in Hercegovine na dva dela: 51 % naj bi priznali Muslimansko-hrvaški federaciji, 49 % pa Republiki Srbski (Mock 1998, 111). Po tej razdelitvi naj bi obe strani stopili v federalno zvezo ter tako omogočili obstoj bosansko–hercegovske države (Pirjevec 2003, 335). Bosanski Srbi odločno zavrnejo načrt, zaradi česar Milošević uvede gospodarske sankcije za Republiko Srbsko, s katerimi bi prisilil Karadžića na podpis, za to ga je mednarodna skupnost nagradila z popuščanjem gospodarskih sankcij (Mock 1998, 112).

Julija 1994 je Kontaktna skupina objavila končni zemljevid razdelitve Bosne in Hercegovine, ki ga je bilo treba sprejeti ali odbiti. Kljub vidnemu odporu ga sarajevska vlada sprejme, tudi hrvaška vlada ga je potrdila, medtem ko je Karadžić naznanil, da bo načrt, ki ga okvirno odobrava, dokončno potrdil le, če v Ženevi sprejmejo šest dodatnih pogojev. Kontaktna skupina se je potem odločila podaljšati končni rok za deset dni. Ko so Karadžićevi Srbi še vedno vztrajno odklanjali mirovni načrt, so mu ponudili še več časa ter zagotovilo Kozireva, da lahko Republika Srbska stopi v konfederacijo z Jugoslavijo, tako kot je storila Muslimansko-hrvaška federacija s Hrvaško. Ves predlog je bil zelo nevaren, ker bi pri tej ponujeni konfederaciji prišlo do resnične realizacije za razliko od konfederacije Hrvaške in Muslimansko-hrvaške federacije, ki je obstajala samo na papirju. To seveda lahko rezultira s

⁴⁹ Hrvška opozicija in bošnjaški nacionalisti.

⁵⁰ Poleg Rusije so sodelovale še ZDA, Velika Britanija, Francija in Nemčija, medtem ko so Evropska unija in Združeni narodi bili izključeni.

tem, da tudi bosanski Hrvati začutijo željo po združitvi s svojo matično državo (Pirjevec 2003, 338–340). Odklonitev mirovnega predloga, ki je zdaj že dvajseti po vrsti, so bosanski Srbi pospremili s svojimi vojaškimi akcijami, kar je povzročilo nov Natov napad (Pirjevec 2003, 343–344).

Sredi septembra so propadli vsi sporazumi med Bošnjaki in Srbi, zdelo se je, da se Mladić in Karadžić norčujeta iz OZN in Nata, med katerimi se je vse bolj povečeval razkol.⁵¹ Edini kompromis, ki so ga dosegli, je vezan na »dvojni ključ«, ki je zdaj Natu dajal več akcijske svobode, Združenim narodom pa možnost, da prekinejo kateri koli vojaški poseg. Na zadnji dan, ko morajo bosanski Srbi sprejeti načrt Kontaktne skupine, bi Clinton moral zahtevati od Varnostnega sveta preklic embarga, namesto tega je predlagal šestmesečni moratorij,⁵² kar je mednarodna skupnost sprejela z olajšanjem, ker so se v nasprotnem bali totalne vojne (Pirjevec 2003, 348–353).

Oktober in na začetku novembra je hrvaško-muslimanska ofenziva prinašala izjemne uspehe, zaradi katerih se je celo Milošević odločil podpreti svoje rojake, kar omogoči, da Srbi preidejo v protiofenzivo in takoj spremenijo razmere na bojišču. Unproforjeva pasivnost, če ne celo prikrito sodelovanje z Mladićem, je razburilo ZDA, ki se odločijo za enostransko ukinitve embarga. Taka odločitev ni zadevala samo bosanske krize, temveč tudi sam obstanek Nata. Tudi v Kontaktni skupini je prišlo do razkola med tiste, ki zagovarjajo konfederacijo Republike Srbske z Jugoslavijo tako, kot je to dovoljeno Muslimansko-hrvaški federaciji s Hrvaško, ter tiste, ki takšno idejo definirajo kot nagrajevanje agresorja (Pirjevec 2003: 356–361).

Butros-Gali je v svojem poročilu Varnostnemu svetu 1. decembra 1994 priznal, da je celotna bosanska politika OZN v krizi. Zdelo se je, da so Srbi zmagali (Pirjevec 2003: 364).

3.4 VOJNA V BOSNI IN HERCEGOVINI 1995

Medtem ko so Srbi slavili zmago, je sarajevska vlada izgubila vsako upanje v modre čelade, ki niso več kos niti svojemu humanitarnemu poslanstvu. Kontaktna skupina se je sestala v Bruslju, kjer so sprejeli »bruseljsko varianto«, s katero dopuščajo možnost konfederacije Republike Srbske z Jugoslavijo v zameno za ozemelske koncesije. Izetbegović je nezadovoljen z načrtom in poudarja, da gre pri tem dejansko za razkosanje Bosne in

⁵¹ Nato si je prizadeval za uporabo vojaške sile, medtem ko Združeni narodi zagovarjajo nevtralnost in uporabo orožja samo v primeru samozaščite.

⁵² Za šest mesecev se odpove ukinitvi embarga.

Hercegovine. Kljub temu mednarodna skupnost načrt predstavi Karadžiću in s tem prekrši resolucijo 942.⁵³ Ker se je ustrašil uspeha hrvaških vojaških operacij, Karadžić kljub nasprotovanju Mladića sklene sporazum o štirimesečnem premirju in nadaljevanju mirovnih pogajanj na podlagi »bruseljske variante« ter obnovitev humanitarne pomoči. To je bil trideseti tovrstni dogovor (Pirjevec 2003, 366–368).

Da bi bila mirovna pogajanja s Srbijo uspešna, mora Kontaktna skupina uresničiti vzporedno tudi mirovni proces na Hrvaškem. S tem namenom so Z-4⁵⁴ izdelali mirovni načrt, ki mu je Tuđman sicer nasprotoval, vendar ga je vseeno odobril, medtem ko ga je Milan Martić gladko odklonil. V tem trenutku se Tuđman odloči za umik modrih čelad,⁵⁵ ki po njegovem koristijo samo Srbom in razočaran zaradi neuspeha Združenih narodov na Balkanu namerava uporabiti silo. Zdi se, da so bile tej odločitvi naklonjene ZDA, ker so verjele, da spopada v Bosni in Hercegovini ne bo mogoče rešiti, preden se ne vzpostavi ravnovesje sil med sprtimi stranmi.

Oba načrta Kontaktne skupine (načrt A in B) propadeta, k čemur pripomore tudi Moskva, ki je zaradi notranjih problemov z lastnimi muslimani⁵⁶ morala priznati uradno sarajevsko vlado (Pirjevec 2003, 370–375).

Maja 1995, potem ko je Republika Krajina znova prekinila avtocesto Zagreb–Beograd, je Tuđman odgovoril z izjemno uspešno operacijo Blisk. Martić je na operacijo odgovoril s povračilno akcijo. Modre čelade so dogajanju sledile pasivno, Jasuši Akaši ni zahteval Natovega posega in na koncu mu je celo uspelo prepričati Martića, naj preneha z akcijo.⁵⁷ Hrvati so bili zadovoljni s svojim uspehom, ker je ostalo le še 17 % ozemlja pod srbsko oblastjo. Združeni narodi so zahtevali od Tuđmana, da umakne svoje čete in mu očitali, da je zasedel eno od »zaščiteneh območij«. Vendar očitki niso bili preveč ostri. V ozadju se je čutila podpora ZDA in odsotnost Moskve. Milošević je diplomatsko obsodil tako hrvaško ofenzivo kot tudi reakcijo kninskih oblasti. Tuđman je kazal naklonjenost mednarodnim zahtevam, ni pa se odpovedal nadaljnjim vojaškim rešitvam. Na operacijo Blisk so bosanski Srbi odgovorili s strahovito operacijo »Maščevanje«, zaradi česar je general Rupert Smith neuspešno zahteval Natov letalski poseg. Kmalu se je zavedel svojih omejenih pristojnosti (Pirjevec 2003, 379–385). Zato Rupert Smith izkoristi odsotnost Bernarda Janvierja in zahteva Natov letalski napad. Natovim napadom potrdijo Clinton, Jelcin in Kozirev ter Jacques Chirac (novi

⁵³ Ekonomske sankcije proti Palam in prepoved diplomatskih stikov z njihovimi voditelji.

⁵⁴ Veleposlaniki Združenih držav, Velike Britanije, Evropske unije in Združenih narodov.

⁵⁵ Modre čelade so dejansko predstavljale srbsko ozemeljsko pridobitev in jim omogočale, da nadaljujejo z etnično čistko.

⁵⁶ Osem od petnajstih republik ima muslimansko večino.

⁵⁷ Uspe mu, ker je bila vojska Republike Srbske Krajine v razsulu.

francoski predsednik), ki Butrosu-Galiju zastavi zahtevo, da naj Unprofor dobi nov mandat tako, da bo lahko opravljal svojo nalogo ali pa bo Francija do konca leta zapustila Bosno in Hercegovino. Britanci so ga podprli. Maja in junija 1995 je bila očitna sprememba v politični usmeritvi Pariza in Londona, ki sta ustanovila Sile za hitro reakcijo, ki bi podpirale Unprofor (Pirjevec 2003, 387–390). V juniju in juliju so bosanski Srbi vzeli zalet pri svojih vojaških posegih. Napad, pokol in padeč Srebrenice in Žepe je privedlo do medsebojnega obtoževanja in kritike mednarodne skupnosti (Pirjevec 2003, 396–407).

Na londonski konferenci razpravljajo o vlogi Unproforja in se odločijo za spremembe. Na isti konferenci Američani dosežejo spremembo pri zahtevah glede Natovih letalskih posegov, tako da izločijo Akašija in prepričajo Butrosa-Galija, da je to pravico prenesel na generala Bernarda Janviera.⁵⁸ Ko so rešili to vprašanje, sta Nato in OZN takoj 10. avgusta podpisala tajni protokol⁵⁹, s katerim sta sklenila, da letalski napadi ne bodo predstavljali samo odgovora na srbska vojaška dejanja (Pirjevec 2003, 409–412).

Tuđman je očitno stavil na svojo vojaško moč pri vzpostavi hrvaške suverenosti v Republiki Srbski Krajini. Za sporazume je bilo prepozno. Po napadu bosanskih Srbov na Dubrovnik Tuđman odgovori z operacijo »Nevihta«. Po šestih urah boja so Hrvati dosegli zmago, zavzeli Knin in ga razglasili za hrvaškega. Martić in Karadžić sta večkrat prosila Miloševića za pomoč, vendar brez uspeha (Pirjevec 2003, 417–419).

Clinton je izrabil novo razmerje sil in odobril načrt v sedmih točkah, ki se je navezoval na načrt Kontaktne skupine v skladu s formulo 51 : 49, ki ga je Karadžić zdaj povsem zapuščen prisiljen sprejeti. V zameno so se Američani obvezali vojaško in ekonomsko angažirati (v smislu pomoči ali uničenja, odvisno od odločitve bosanskih Srbov) v Bosni in Hercegovini (Pirjevec 2003, 424).

Ko Srbi spet napadejo Sarajevo, je cela mednarodna skupnost ogorčena in Clinton zahteva od Nata, da ukrepa. Kofi Anan, namestnik Butrosa-Galija izkoristi njegovo odsotnost kot tudi odsotnost generala Janviera in dovoli, da »ključ« preide v roke Ruperta Smitha (kot so Američani že zdavnaj hoteli), ki takoj uporabi svoj »ključ«, ne da bi se posvetoval z Združenimi narodi, Natom ali pa z državami, katerih čete so sestavljale Unprofor. To je bila deseta Natova akcija od začetka vojne (Pirjevec 2003, 426–428). Butros-Gali in general Janvier sta po pričakovanjih bila izjemno ogorčena, vendar so se napadi vseeno nadaljevali in šele na zahtevo generala Janviera napade prekinejo za en dan. Istega dne Mladiću postavijo ultimatum, ki je rezultat sodelovanja OZN in Nata. Premik od nevtralne do proaktivne politike je

⁵⁸ V resnici so Američani hoteli to pravico prenesti na Ruperta Smitha.

⁵⁹ Rusi in Kitajci niso bili obveščeni.

bil očiten. Srbi ultimata sploh niso vzeli zares, kar privede do vnovičnega Natovega napada. Srbska trma je presenetila skoraj vse. Edino Richardu Holbrookku je septembra uspelo sklicati v Ženevi konferenco, na kateri so sprejeli »Skupna pravila o sporazumu«,⁶⁰ ki predvidevajo dve entiteti, kjer ima vsaka svojo ustavo ter pravico, da navežeta odnose z matičnimi državami in bi tvorile združeno Bosno in Hercegovino. Izetbegović ni bil preveč zadovoljen, vendar je pristal, bosanski Srbi tudi, Beograd je bil navdušen zaradi uzakonjene nove države, Republike Srbske. Tisto, na kar Milošević ni hotel pristati, je bilo priznanje celovitosti Hrvaške.⁶¹ Celoten sporazum pokvari Mladić z bombnimi napadi, na kar Clinton odgovori z napadom (Pirjevec 2003, 430–435).

Medtem ko so se Natovi bombni napadi nadaljevali brez prekinitve in hrvaška ter muslimanska vojska preideta v ofenzivo, je Holbrook predlagal Srbom premirje pod določenimi pogoji. Če se slučajno odločijo za nadaljevanje vojne, potem bo napadel strateške cilje (elektrarne, letališča, velike tovarne), kar je zbuvalo strah vsem, vključno z Miloševićem. Karadžić in Mladić sta pristala na konec sarajevskega obleganja. Medtem so Hrvati in Muslimani uspešno nadaljevali svojo ofenzivo, tako da so na koncu dobili več ozemlja, kot je predvidevala Kontaktna skupina, kar je ogrožalo mirovna pogajanja. Zato Američani izdajo ukaz, naj se Hrvati odpovejo zasedbi Banjaluke, z zavzetjem katere bi pod vprašaj postavili celotno Republiko Srbsko in bi s tem avtomatično porušili ravnotežje sil in izničili mirovni sporazum. Da bi to preprečili, Američani dovolijo jugoslovanskima letaloma, da sodelujeta v vojaški akciji proti hrvaškim in muslimanskim četam. Ker sta Milošević in Holbrooke že dosegla sporazum o razdelitvi Bosne, je Varnostni svet omejil sankcije proti Jugoslaviji. Uradno je končana operacija Preudarna sila, ker so bosanski Srbi sprejeli pogoje Združenih narodov in Nata (Pirjevec 2003, 435–439).

V začetku oktobra so se znova začeli boriti tako Srbi kot Muslimani, medtem ko so bili Hrvati zdaj bolj naklonjeni prekinitvi spopadov. Holbrook se je moral precej potruditi, da je Tuđmana prepričal, naj obnovi ofenzivo v osrednji Bosni. Namen tega je bil, da bi se pogajanja začela s položajem na terenu, ki naj bi bil čim bolj podoben tistemu v mirovnem sporazumu. Pri tem pa so očitno prezrli dejstvo, da se tradicionalna etnična sestava dežele sprevrča. Namreč, Srbom obljublajo ozemlja, kjer je pred vojno živelo 70 % Muslimanov ali Hrvatov, slednjim pa območja Bosne, kjer je bilo pred letom 1992 mnogo Srbov. Holbrooke se ni oziral na očitke, da na ta način legalizira etnično čiščenje. Bil je pod

⁶⁰ Pravila znova predlagajo Američani, izdelana pa so bila že leto prej.

⁶¹ Če prizna celovitost Hrvaške izgubi vzhodno Slavonijo, Srem in Baranjo, ki so zdaj še vedno pod njihovo oblastjo.

pritisikom in je skušal urediti ozemlja glede na potrebe mirovnega sporazuma. Clinton spodbujen z misijo Holbrooka, že 5. oktobra naznanil, da bo prišlo do šestdesetdnevnega premirja, ki naj bi se začelo 10. oktobra, mirovna pogajanja pa bodo potekala v Daytonu, v ameriški zvezni državi Ohio. Oktobra je prišlo tudi do drugih dveh pomembnih sprememb na mednarodnem prizorišču, padec Kozireva, ki je izgubil zaupanje svoje vlade in Jasušija Akašija, ki ga je zamenjal Kofi Annan.⁶² 12. oktobra je začelo veljati šestdesetdnevno premirje z občasnimi kršitvami. Skupaj z zaključno fazo pogajanj so se uredili tudi odnosi med ZDA in Rusijo (Pirjevec 2003, 441–444).

3.5 VLOGA MEDNARODNE SKUPNOSTI V VOJNI V BOSNI IN HERCEGOVINI

Mednarodna skupnost, ki jo v tem primeru predstavljajo OZN, Evropska skupnost, NATO, ZDA in Unprofor, je bolj kot ne, opazovala proces razpada Jugoslavije skozi prizmo državljanske vojne. V nobenem trenutku mednarodna skupnost ni gledala na Republiko Srbijo kot na agresorja. Pravno gledano tudi ni mogla, ker je Republika Srbija uporabljala JLA, ki je bila vojaška sila SFRJ in je z vso pravico, ki ji jo dodeluje Ustava SFRJ, delovala na ozemlju, ki sodi v okvir SFRJ. In Bosna in Hercegovina je takrat še vedno bila sestavni del SFRJ. Da je mednarodna skupnost bila prepričana, da gre za državljansko vojno, kaže tudi podatek, da je zahtevala prenos orožja v Bosno in Hercegovino, kjer naj bi JLA preprečila to državljansko vojno (Pirjevec 2003, 116–117). Po drugi strani, če se odmaknemo od ozkih definicij, »to je država SFRJ in JLA je njena vojaška sila«, bi lahko aktivnost JLA v Bosni in Hercegovini definirali kot agresijo oz. okupacijo. Namreč, v tistem trenutku, ko JLA odločno podpre srbski nacionalni program, to ni več JLA, temveč srbska vojska. Iz tega izhaja, da je vsaka aktivnost take vojske zunaj območja Republike Srbije okupacija tujega ozemlja (Kadrić 2016). Opravičilo mednarodne skupnosti, da ne sme stopiti na stran nobene od sprtih narodnosti, ker je šlo za državljansko vojno⁶³ (Pirjevec 2003, 189–190), izgubi svojo veljavo v trenutku, ko je Bosna in Hercegovina mednarodno priznana (Mock 1998, 88). Bosna in Hercegovina se znajde v meddržavni vojni.

⁶² Zamenjava Akašija je razumljena kot priznanje, da je pasivna politika popoln polom.

⁶³ 1. poglavje, 2. člen, 7. odstavek Ustanovne listine Združenih narodov: „*Nobena določba te Ustanovne listine ne daje pravice Združenim narodom, da bi se vmešavali v zadeve, ki po svojem bistvu sodijo v notranjo pristojnost države, in tudi ne nalaga članom dolžnosti, da bi take zadeve izročali v reševanje po tej Ustanovni listini, vendar to načelo nikakor ne izključuje uporabe prisilnih ukrepov po VII. poglavju.*“

V tej meddržavni vojni so reakcije mednarodne skupnosti precej zmedene, pasivne in negativne. Čeprav je zdaj šlo za napad na eno izmed članic ZN in s tem na samo mednarodno skupnost, so ZN še vedno izvajali bolj pasivno politiko in politiko nevmešavanja (Malcom v Topalović 2016). Mednarodna skupnost je izdala številne opomine in sprejela neštete resolucije (nobena od resolucij ni predvidevala ukrepov v primeru kršitve), uvedla embargo. Vse te sankcije so bile po vrsti prezrte in povečini neučinkovite, nekatere pa celo škodljive. Eden od teh primerov je resolucija 713, embargo na orožje za vso Jugoslavijo (Mock 1998, 94), s katero so Bosni in Hercegovini odvzeli temeljno pravico do individualne oz. kolektivne samoobrambe, ki ji pripada z Ustanovno listino ZN kot mednarodno priznani državi (Muminović v Topalović 2016).

Mogoče bi v prid razlogom za pasivno politiko mednarodne skupnosti omenili dejstvo, da je bila vojna na Balkanu totalna in so se zavezništva med vpletenimi vseskozi menjavala, zahteve so se spreminjale, razmerja moči izmenjavala.

Prva sprememba v politiki mednarodne skupnosti do vojne v Bosni in Hercegovini se zgodi, ko se ZDA vključijo v reševanje bosansko-hercegovskega konflikta. Takoj ukinejo embargo na orožje, čuti se bolj proaktivna politika in naklonjenost uporabi vojaške sile (Topalović 2016).

Konca vojne in podpisa sporazuma ni uspelo doseči Evropski skupnosti, ki je imela primat v reševanju konflikta. Tudi OZN ni imela nič več uspeha in so se skozi celo vojno usmerjali bolj na »peacekeeping« kot pa na »peacemaking« (Guskova 2003, 5–6), čeprav ima po VII. poglavju Ustanovne listine Združenih narodov Varnostni svet pravico uporabiti oborožene sile. Kljub temu Unprofor ni dobil nobenega pooblastila ali sredstev, s katerimi bi s silo uveljavili odločitve Varnostnega sveta (Pirjevec 2003, 236–237). Doseči konec konflikta z mirnimi sredstvi je poskusila tudi KVSE, vendar neuspešno. Vodilno vlogo prepustijo Natu in ZDA, ki z vojaškimi sredstvi dosežejo konec vojne (Guskova 2003, 6).

4 DAYTONSKI SPORAZUM

4.1 POGAJANJA V DAYTONU, OHIO

Mirovna pogajanja se začnejo prvega dne novembra 1995 v Daytonu, v ameriški zvezni državi Ohio. Na teh pogajanjih so sodelovale delegacije vseh treh sprtih strani pod vodstvom Miloševića, Izetbegovića in Tuđmana.⁶⁴ Prvi korak naprej naredita Milošević in Tuđman, ki sta se sporazumela glede vzpostavitve diplomatskih odnosov med državami ter glede miroljubnega načina reševanja spora v vzhodni Slavoniji. Mirovni sporazum je za Bosno in Hercegovino po Warrenu Christopherju vseboval štiri točke: priznanje suverenosti države sestavljene iz srbske in bošnjaško-hrvaške entitete; Sarajevo kot skupna prestolnica; zaščita človekovih pravic in sojenje vojnim zločincem. Druga problematična vprašanja, ki so do zdaj vedno ustavila vsaka pogajanja, pa sploh niso bila upoštevana. In sicer: razmejitvena črta med Republiko Srbsko in Muslimansko-hrvaško federacijo, delovanje bodočih skupnih institucij (vprašanje volitev ter sestava in pristojnosti), ter še cel kup zahtev s srbske strani (pravica do konfederacije njihove Republike z Jugoslavijo, izhod na morje, ločitev Sarajeva na dva dela ter razširitev koridorja v Posavini⁶⁵) (Pirjevec 2003, 445–446).

10. novembra 1995 sta Izetbegović in Tuđman podpisala sporazum o Muslimansko-hrvaški federaciji. Sporazum je razrešil vprašanja, ki so se nanašala na svobodno gibanje oseb v okviru Federacije, vrnitev beguncev na svoje domove, združitve še vedno razdeljenega Mostarja ter na določila o carinski zvezi med območji pod nadzorom Sarajeva in Herceg-Bosne. Dva dni zatem Srbi in Hrvati podpišejo »erdutski sporazum« o miroljubni vključitvi vzhodne Slavonije v Republiko Hrvaško. Hrvati se pri tem obvežejo spoštovati določene zahteve glede prebivalcev na tem območju, in sicer, da bodo spoštovali njihove etnične pravice ter da bodo dovolili srbskim beguncem iz Krajine ter zahodne Slavonije, da ostanejo na območju, kjer so dobili zatočišče, čeprav s tem popolnoma spremenijo etnično podobo dežele. Obe strani sta se strinjali tudi z enoletnim prehodnim obdobjem pod nadzorom Združenih narodov in krajevnih predstavnikov.⁶⁶ Ta sporazum je pomemben predvsem zaradi priznanja celovitosti Hrvaške, ki se posredno veže tudi na nedotakljivost meja med

⁶⁴ Dejstvo, da na pogajanjih sodelujejo predstavniki vseh treh entitet, pomeni, da ni šlo le za državljansko vojno, kot je zatrjevala mednarodna skupnost.

⁶⁵ Iz tedanjih treh-štirih kilometrov na petnajst-dvajset.

⁶⁶ Prehodno obdobje se lahko podaljša. In se je. Trajalo je vse do 15. januarja 1998.

republikami bivše Jugoslavije.⁶⁷ Pogajanja so se zataknila pri reševanju razmejitvene črte ter statusa Sarajeva. Milošević, ki je Karadžiću obljubil, da ne bo popuščal glede koridorja, izhoda na morje in delitve Sarajeva, se je te obljube držal vse do 18. novembra 1995, ko je pristal na nedeljivost Sarajeva. 19. novembra je postavljen ultimatum, da se pogajanja končajo do 16. ure. Kot očitno vse v tej vojni, se je tudi ta časovni okvir prestavil in so se pogajanja v resnici končala 21. novembra. Končala pa so se, ko je Milošević v zadnjem trenutku popustil pri zahtevi o širini koridorja v Posavini. V zameno so mu dali nekaj ozemlja v osrednji Bosni. Izetbegović ni imel prav nobene izbire, kot da ponujeni mir sprejme. Zavedal se je, da njegov narod potrebuje mir in da če bo vztrajal, bo ostal sam soočen z vojno. Ponujeni mir se mu še zdaleč ni zdel pravičen, vendar ga je sprejel. Dvajset minut pred dvanajsto 21. novembra je Bill Clinton sporočil, da so dosegli zmago, da je dogovor uspešno sprejet (Pirjevec 2003, 447–450).

Takoj naslednji dan je Varnostni svet z resolucijo 1021 ukinil embargo na orožje in z resolucijo 1022 preklical gospodarske sankcije proti Jugoslaviji. Ohranjene pa so sankcije proti bosanskim Srbom, vse dokler ne dobijo potrditve, da so njihove enote premaknjene za razmejitveno črto (Pirjevec 2003, 453).

4.2 SPLOŠNI OKVIRNI SPORAZUM ZA MIR V BOSNI IN HERCEGOVINI

Konferenca je v zadovoljstvo celotne mednarodne skupnosti uspešno končana 21. novembra 1995 (Žužek 2015). Uraden podpis Daytonskega sporazuma se je zgodil 14. decembra v Elizejski palači s strani Izetbegovića, Tuđmana in Miloševića. Sporazum so podpisali tudi predstavniki mednarodne skupnosti, in sicer Clinton, Chirac, Černomirdin, Kohl, Major in Gonzales (Holbrooke 1998, 322).

Splošni okvirni sporazum za mir v Bosni in Hercegovini je sestavljen iz osnovne pogodbe in 11 aneksov. S podpisom sporazuma je Bosna in Hercegovina definirana kot celovita država, ki je priznana s strani mednarodne skupnosti, sestavljena pa je iz dveh entitet. 51 % ozemlja se nahaja v okviru Muslimansko-hrvaške federacije, medtem ko 49 % ozemlja sodi v okvir Republike Srbske. Ti dve entiteti skupaj tvorita Bosansko-hercegovsko konfederacijo (Mock 1998, 114).

⁶⁷ Priznanje celovitosti Republike Hrvaške sesuje srbske sanje o avtonomni državi v vzhodni Slavoniji, ki bi se sčasoma združila z matico.

Prvi člen sporazuma obvezuje stranke na spoštovanje suverene enakosti ter na vzdrževanje od vojaških posegov, ki bi lahko ogrožali neodvisnost Bosne in Hercegovine ali katere koli druge države. Aneks 1 A se nanaša na vojaški del mirovne pogodbe. S ciljem, da bi čim prej vrnilo mirno življenje v Bosno in Hercegovino, morata obe entiteti sodelovati med seboj ter z mednarodnimi organizacijami in institucijami na njunem ozemlju. Vsi udeleženi se strinjajo s prisotnostjo oboroženih vojaških enot mednarodne skupnosti (IFOR), ki bodo nadzorovale spoštovanje in izvajanje določil sporazuma. Medsebojno ogrožanje entitet z uporabo sile bo onemogočeno, če vse oborožene strani delujejo v skladu s suverenostjo in teritorialno celovitostjo Bosne in Hercegovine (člen 1, Aneks 1 A). V nadaljevanju Aneks 1 A definira kontrolo nad orožjem, prepoved ofenzivnih operacij ter prekinitev vseh oblik sovražnosti (člen 2). Določa tudi umik tujih vojaških sil (člen 3) ter razmestitev sil obeh entitet (člen 4). Da bi mednarodna skupnost zagotovila spoštovanje Daytonskega sporazuma, zahteva dostop do vojaških informacij (člen 5) ter v členu 6 predvideva razmestitev sil (IFOR), ki bodo delovale po VII. poglavju⁶⁸ Ustanovne listine Združenih narodov, kar omogoča umik UNPROFOR-ja (člen 7). Za čim hitrejšo normalizacijo vojaške situacije člen 8 predvideva vzpostavljajanje Skupne vojaške komisije ter pogoje izmenjave ujetnikov (člen 9).

Aneks 1 B ureja odnose na regionalnem nivoju na način, da izgrajuje regionalno zaupanje in varnost (člen 3), izvaja nadzor nad orožjem (člen 2) ter kontrolira regionalno oboroževanje (člen 4 in 5). Aneks 2 se nanaša na mejo med entitetami ter na vsa vprašanja povezana s tem. Izmenjava meja je možna le z dovoljenjem vseh entitet ter s posvetovanjem s poveljnikom IFOR-ja (člen 1 in 2). Aneks 2 v svojem dodatku vsebuje dve zemljepisni karti. Demokratične temelje nove države je mednarodna skupnost zagotovila z Aneksom 3, kjer določa pogoje za demokratske, svobodne in pravične volitve, ki jih bo nadzirala Začasna volilna komisija. V mirovni pogodbi je posebna pozornost posvečena človekovim pravicam ter beguncem in razseljenim državljanom. Bosna in Hercegovina je obvezana zagotoviti spoštovanje človekovih pravic ter temeljnih svoboščin, kot je to določeno z mednarodnimi pogodbami, ki se nanašajo na to tematiko (člen 1, aneks 6). V ta namen ustanavljajo Komisijo za človekove pravice, ki je sestavljena iz Urada varuha človekovih pravic ter Zbornice za človekove pravice (člen 2, aneks 6). V aneksu 7 je dodatno razdelano vprašanje beguncev, njihove vrnitve (člen 1), repatriacije (člen 4), po potrebi amnestije (člen 6) ter ustanavljanje Komisije za begunce in razseljence (člen 7). V nadaljevanju mirovna pogodba navaja še druga pomembna vprašanja, in sicer reševanje sporov z arbitražo (aneks 5), ustanovitev Komisije za ohranjanje

⁶⁸ VII. poglavje Ustanovne listine Združenih narodov: *Akcija v primeru ogrožanja miru, kršitve miru in agresivnih dejanj*.

nacionalnih spomenikov (aneks 8), dogovor o ustanavljanju javnih podjetij z namenom obnove infrastrukture, transporta ter oživljanja Bosne in Hercegovine (aneks 9), imenovanje visokega predstavnika, ki bo v podporo vsem aktivnostim in nalogam, ki izhajajo iz mirovnega sporazuma (aneks 10), ustanavljanje Mednarodnih policijskih enot (na zahtevo OZN-a – IPTF), ki bodo skrbale za nadzor organov, ki skrbijo za varnost državljanov ter po potrebi tudi same zagotavljale zaščito (aneks 11). Osrednji del mirovne pogodbe zajema Ustavo Bosne in Hercegovine (aneks 4), ki je ustava vseh treh konstitutivnih narodov združenih v Bosni in Hercegovini, in sicer Bošnjakov, Hrvatov in Srbov (Splošni okvirni sporazum za mir v Bosni in Hercegovini 1995).

Z ustavo je Bosna in Hercegovina definirana kot zvezna država. Njene pristojnosti segajo na področja zunanje politike in trgovine, carine, monetarne in migracijske politike, notranje in mednarodne komunikacije ter seveda nadzor letalskega prometa. Sarajevo, ki se sicer nahaja v Muslimansko-hrvaški Federaciji, predstavlja glavno mesto. Novo oblikovana demokratična država zagotavlja beguncem vrnitev domov, sodni pregon za vojne zločince ter svobodo gibanja v vsej državi (Mock 1998, 114–115).

Politični sistem Bosne in Hercegovine je po Daytonskem sporazumu razdeljen na dva dela: politični sistem Muslimansko-hrvaške Federacije in politični sistem Republike Srbske. Vsaka entiteta je celota za sebe s svojim parlamentom, predsednikom in vlado. Oba politična sistema se združita v osrednjem političnem sistemu Bosne in Hercegovine s sedežem osrednje vlade v Sarajevu s skupnim dvodomnim parlamentom in predsednikom (MMC RTV SLO 2005).

Muslimansko-hrvaška Federacija (v nadaljevanju Federacija) predstavlja eno od entitet Republike Bosne in Hercegovine. Razdeljena je naprej na kantone in združuje dva konstitutivna naroda, Bošnjake in Hrvate, ki na tem območju tvorita večino. Zakonodajno oblast v Federaciji predstavlja parlament federacije, dvodomno telo sestavljeno iz predstavniškega doma s 140 poslanci s štiriletnim mandatom, ki so izbrani na volitvah na teritoriju Federacije in doma narodov z 80 delegati (30 Hrvatov, 30 Bošnjakov in 20 drugih) izbranih za štiriletni mandat. Število delegatov doma narodov v vsakem kantonu mora biti proporcionalen nacionalni strukturi prebivalcev kantona. Predstavniški dom in dom naroda imata svojega predsednika in podpredsednika, ki pa ne smeta biti iz istega konstitutivnega naroda. Izvršilno oblast predstavljata predsednik in podpredsednik, ki sta na čelu Federacije Bosne in Hercegovine in nista iz istega konstitutivnega naroda. Vlado Federacije Bosne in Hercegovine sestavljajo premier kot predsednik vlade, podpredsednik vlade ter ministri in njihovi namestniki. Zakonodajna kantonalna oblast je sestavljena iz enega doma, čigar

poslanci imajo dveletni mandat (od 30 do 50 izvoljenih glede na nacionalno strukturo kantona). Izvršilna kantonalna oblast je v rokah predsednika kantona, ki je izbran v zakonodajnem telesu. Vlado kantonov imenuje predsednik kantona, ki jo mora potrditi tudi zakonodajno telo. Kantoni se naprej delijo na občine, ki imajo občinski svet, ki ga izbirajo na volitvah v posameznih občinah (Ustava Federacije Bosne in Hercegovine 1994).

Republika Srbska (v nadaljevanju Republika) je druga entiteta Republike Bosne in Hercegovine in je sestavljena iz treh konstitutivnih narodov, in sicer Srbov, Hrvatov in Bošnjakov. Zakonodajno oblast Republike predstavljata narodna skupščina in narodni svet. Narodna skupščina je enodomno telo sestavljeno iz 83 poslancev in ima predsednika in dva podpredsednika s štiriletnim mandatom. Poslanci so izbrani z narodnimi volitvami v Republiki Srbski po proporcionalnem sistemu za štiriletni mandat. Narodni svet je sestavljen iz osmih poslancev od vsakega konstitutivnega naroda in štiri od preostalih. Njihov mandat traja štiri leta. Izvršilna oblast Republike Srbske je v rokah predsednika Republike in dveh podpredsednikov. Za predsednika je izbran tisti z največjim številom glasov, medtem ko sta izbrana podpredsednika kandidata drugih dveh konstitutivnih narodov. Na čelu Vlade Republike Srbske so predsednik vlade ter še dva podpredsednika iz različnih konstitutivnih narodov (ter 17 ministrov). Vlada in njeni člani so odgovorni narodni skupščini (Ustava Republike Srbske 1992).

Kot rečeno, se obe entiteti združita v Bosansko-hercegovsko konfederacijo imenovano Republika Bosna in Hercegovina. Njen politični ustroj sestavlja tričlansko predsedstvo, ministrski svet, dvodomna skupščina, nacionalna banka in ustavno sodišče (Mock 1998, 114). Zakonodajno oblast predstavlja parlamentarna skupščina (člen 4, aneks 4) in je sestavljena iz doma narodov in predstavniškega doma. Dom narodov ima 15 poslancev (pet Bošnjakov, pet Hrvatov ter pet Srbov), ki jih indirektno izbirata Predstavniški dom Federacije in Narodna skupščina Republike Srbske za dveletni mandat. Korum doma narodov sestavljajo po trije poslanci iz posamezne entitete. Po enakem načelu je razdeljenih 42 sedežev Predstavniškega doma. Korum je dosežen z večino od skupnega števila zastopnikov izbranih v Predstavniški dom. Vsaki dom ima predsednika in dva podpredsednika (en Srb, en Hrvat in en Bošnjak). Predsedniško mesto v domovih temelji na sistemu rotacije med tremi izvoljenimi člani vsake posamezne entitete. Za sprejetje vseh zakonov v državi je potrebno soglasje obeh domov. Vse odločitve v domovih se sprejemajo z večino prisotnih, ki pristopijo h glasovanju. V tej večini pa mora biti zastopana najmanj ena tretjina glasov poslancev ali zastopnikov z območja vsake od entitet. V nasprotnem primeru morajo tako predsednik in podpredsedniki kot komisija v treh dneh priti do soglasja. Če ne uspe, potem se upošteva večina glasov prisotnih članov, ki

pristopijo h glasovanju, pri čemer glasovi proti na vključujejo dve tretjini ali več poslancev ali zastopnikov iz ene ali druge entitete. Izvršilno oblast predstavlja predsedstvo Bosne in Hercegovine, ki je sestavljeno iz treh članov, po eden od vsake posamezne entitete, neposredno izbranih v svoji entiteti. Člani predsedstva med sabo imenujejo predsednika (šef države)⁶⁹ za mandat štirih let. Predsedstvo bo odločitve sprejemalo na osnovi konsenza ali pa v najslabšem primeru s strinjanjem dveh. Predsedstvo deluje predvsem na področju zunanje politike, imenovanja ambasadorja, mednarodnih pogodb, koordinacije z mednarodnimi in nevladnimi organizacijami ipd. Ministrski svet predstavlja nacionalno vlado in je odgovoren za zunanjo, ekonomsko in davčno politiko. Njegovega predsednika (premiera) imenuje predsednik, nato pa ga potrdi Predstavniški dom. Ministre, njihove pomočnike ter namestnike ministrov⁷⁰ imenuje predsednik Ministrskega sveta, odobri pa jih Predstavniški dom. S področja Federacije je imenovanih največ dve tretjini vseh ministrov. Predsednik, ministri in njihovi pomočniki sestavljajo vlado Republike Bosne in Hercegovine. Sodna oblast je sestavljena iz Ustavnega sodišča z devetimi člani. Štiri izbira Predstavniški dom Federacije, dva člana pa Narodna skupščina Republike Srbije. Preostale tri člane izbira predsednik Evropskega sodišča za človeške pravice po posvetovanju s Predsedstvom. Nacionalna banka je edina institucija, ki je odgovorna za uradno plačilno sredstvo in monetarno politiko Bosne in Hercegovine (Splošni okvirni sporazum za mir v Bosni in Hercegovini 1995).

Mesto Brčko ima poseben status in je podrejeno le suverenosti Bosne in Hercegovine. Predstavlja administrativno enoto lokalne samouprave, ni pa del ne Federacije ne Republike Srbije. Zakonodajno oblast, kot jo določa statut Distrikta Brčko Bosne in Hercegovine (v nadaljevanju Distrikt), predstavlja enodomna skupščina s štiriletnim mandatom (člen 23). Skupščina ima 29 svetnikov, ki so izbrani na splošnih in neposrednih volitvah, tako kot določa zakon Bosne in Hercegovine in Distrikta Brčko (člen 24). Na prvi seji skupščine izberejo predsednika in podpredsednika skupščine izmed svetniki (člen 29). Kandidira lahko vsak svetnik, izbran pa je tisti, ki pridobi tri petine glasov vseh svetnikov (člen 30). Izvršilno oblast sestavljajo župan in predsedniki oddelkov, ki tvorijo vlado Distrikta Brčko (člen 46). Župan razdeli vlado na oddelke, ter določi vodje le-teh (člen 47). Med drugim skrbi tudi za implementacijo zakonov tako Bosne kot Distrikta, imenuje javne uslužbence, predlaga proračun (člen 50). Vlada je dolžna obveščati skupščino o vseh zadevah (člen 53) (OHR 1999).

⁶⁹ V prvem mandatu tisti, ki dobi največje število glasov, potem ga z rotacijo ali na kakšen drugi način izbere Parlamentarna skupščina.

⁷⁰ Niso iz istega konstitutivnega naroda kot njihovi ministri.

4.3 DEMOKRATIČNI MODEL BOSNE IN HERCEGOVINE

Po Arendu Lijphartu so razdeljene družbe tiste družbe, v katerih je prebivalstvo ločeno z globokimi družbenimi ločnicami. Take ločnice otežujejo oblikovanje skladne politične skupnosti in onemogočajo obdržati konflikte znotraj osrednjih institucij političnega sistema. Če obstaja več ločnic, ki hkrati ločujejo družbo (npr. skupine v državi so ločene tako po etnični kot verski pripadnosti), potem Lijphart pravi, da gre za družbo, kjer se družbene ločnice medsebojno povečujejo. In ta primer velja za Bosno in Hercegovino, kjer se etnične in verske identitete skoraj popolnoma prekrivajo (Bošnjaki so muslimani, Srbi pravoslavci in Hrvati katoliki). Med modele demokracij, ki jih Lijphart omenja za razdeljene družbe, zavzema pomembno mesto konsociativna demokracija (Lijphart v Pepić in Raos 2015, 105–106).

V taki obliki demokracije gre za ločene družbene skupine (segmente), ki so politično zastopane s strani elit. Te skupine so lahko različne verske skupnosti, jezikovne skupnosti, etnične skupnosti ali kaj podobnega. V primeru Bosne in Hercegovine govorimo o treh etničnih skupinah (in hkrati treh verskih skupinah) oz. treh konstitutivnih narodih. Če vzamemo to ozko definicijo konsociativne demokracije, lahko rečemo, da je to natančno takšen model, ki ga najdemo v Bosni in Hercegovini. Kot v svojem članku pravi Goran Marković, uporaba tega modela omogoča enakopravnost teh treh etničnih skupnosti in preprečuje, da bi ena ali dve etnični skupini prevladovali v političnem življenju. In čeprav v Bosni in Hercegovini niso izpolnjeni vsi pogoji, ki jih po Lijphartu (Lijphart v Delibašić 2007) zahteva konsociativna demokracija (velika koalicija – enako zastopane vse skupine; veto – zaščita pred prevlado večine; princip proporcionalnosti – oblast razdeljena proporcionalno zaradi omejevanja prevlade večine; avtonomija segmentov – omejevanje prevlade večine tako, da manjšina izključno sama odloča o vprašanjih, ki se nanjo nanašajo), Marković verjame, da je ta model v Bosni in Hercegovini ne samo koristen, temveč tudi nujen (Marković 2009).

Po drugi strani pa Esad Delibašić pojem konsociativne demokracije zagovarja z besedami A. Lijpharta, ki pravi, da se centrifugalne tendence, ki so značilne za pluralno družbo zmanjšajo s sodelovanjem elit, kar je osnovna značilnost konsociativne demokracije (Lijphart v Delibašić 2007). V svojem članku Delibašić kot najbolj zagretega zagovornika konsociativne demokracije v Bosni in Hercegovini navaja Uga Vlaisavljevića. Vlaisavljević za Bosno in Hercegovino vidi samo dva primerna modela, in sicer liberalno in konsociacijsko demokracijo. Pri liberalni demokraciji je pomembna enakopravnost posameznika in takšen

model bi bil po godu predvsem Bošnjakom, katerih želja je preoblikovati nacionalno pluralnost v nacionalno državo večinskega naroda (in to so Bošnjaki). Vlaisavljević sam prizna, da je liberalna demokracija bolj primerna za nacionalno čiste države, v kateri ni nevarnosti za prevlado večine. Torej za Bosno in Hercegovino ostaja konsociacijski model, ki je po njegovem mnenju že oblikovan z Daytonskim sporazumom. Vendar poudarja, da ni potrebe, da bi ločnice še naprej potekale po etnični pripadnosti in se model lahko spreminja. Tisto, kar je pomembno, je, da so vse skupine enakopravno zastopane. Naloga konsociacijskega modela je, da ohrani državno tvorbo, ki ne izpolnjuje pogojev enonacionalne države in morajo naprej obstajati kot razdeljena družba. Tudi Vlaisavljević verjame, da je ta model nujen v Bosni in Hercegovini, ker je pomembno vzpostaviti enakopravnost vseh treh etničnih skupin. Posebej zaradi Hrvatov v Bosni in Hercegovini, ki vse bolj pridobivajo položaj resnične etnične manjšine in ne tretjega konstitutivnega naroda (Vlaisavljević v Delibašić 2007).

Popolnoma drugače menita Ivan Pepić in Višeslav Raos, ki v svojem znanstvenem članku ponujata model, ki oporeka vsem, ki zagovarjajo konsociativno demokracijo in hkrati najbolj opisuje model demokracije v Bosni in Hercegovini. Gre za drug model A. Lijpharta za razdeljene družbe, in sicer za centrifugalno demokracijo. Lijphart pravi, da je za tako vrsto demokracije, za razliko od konsociativne, kjer elite sodelujejo, značilno, da obstajajo ločnice in konflikti, ki jih elite podpirajo in ne rešujejo. Razlika med obema modeloma, kot pravi Lijphart, je v obnašanju političnih elit ter institucionalni ureditvi držav (Lijphart in Mair v Pepić in Raos 2015, 106). Centrifugalne demokracije so nestabilne, razdrobljene in neučinkovite (Andeweg v Pepić in Raos 2015, 108). V taki vrsti demokracije ni pogajanj in ni dogovorov, ki bi delovali v smeri razvoja vseh skupin in same države, temveč obstaja samo želja po zanikanju pluralizma. S tem se delitev samo pogloblja (Pepić in Raos 2015, 109). Prehod iz centrifugalne v konsociativno demokracijo pomeni najprej sprejeti različnosti in na teh temeljih izgraditi demokratične institucije, ki bi predstavljale vse družbene skupine in v katerih bi elite sodelovale in delale za skupno dobro. S prehodom se politična kultura nujno spreminja iz konfliktne v kompromisno (Pepić in Raos 2015, 109–110).

Centrifugalna demokracija v Bosni in Hercegovini ogroža njen obstoj. Nadaljnje ločevanje skupin in spopadanje elit, ki jih predstavljajo, ustvarjata dvome o sposobnosti elit za sodelovanje in sprejemanje državnosti Bosne in Hercegovine (Pepić in Raos 2015, 121). Težave, ki Bosni in Hercegovini preprečujejo prehod iz ene demokracije v drugo, so vertikalna razdelitev oblasti, asimetrija tako institucionalna kot teritorialna ter spopadi med elitami okrog najbolj osnovnih vprašanj. Problem predstavlja tudi Urad Visokega

predstavnik, ki dejansko nadzira in določa delovanje vseh državnih, entitetskih institucij in političnih strank. Brez njegovega nadzora bi se elite spopadle in bi po vsej verjetnosti povzročile razpad države. Ravno on je tisti, ki ohranja status quo in s tem centrifugalnost, ko sili elite, da ohranjajo obstoječo obliko državnosti in nesmiselne institucije (Pepić in Raos 2015, 118, 121–122).

Rešitev bi bila vzpostaviti klasično federacijo, kar pomeni brez asimetričnih oblik oblasti (unitarno, federalno), torej enaka oblika oblasti povsod po državi, brez asimetričnega volilnega zakona in teritorialne asimetrije, zaradi česar obstaja demokratična večina ter brez vmešavanja Urada Visokega predstavnika (Pepić in Raos 2015, 121–122).

5 APLIKACIJA DAYTONSKEGA SPORAZUMA V BOSNI IN HERCEGOVINI

5.1 »POSTDAYTONSKA« REALNOST V BOSNI IN HERCEGOVINI

Kot kaže, se je Bosna in Hercegovina prelevila v svoje popolno nasprotje. Včasih strpna država, ki je združevala različne narodnosti, različne religije in z bogato zgodovino, je živela v sožitju, dandanes pa, kot smo že rekli, je čutiti globok prepad med entitetami, čutiti je moč nacionalne govorice in napetosti, ekonomski propad in splošno nezadovoljstvo. Ali gre za posledice vojne (Evropski parlament 2007)?

Ni nerazumljivo. Po nekaterih podatkih naj bi v Bosni in Hercegovini umrlo med 200.000 do 250.000 ljudi, 50.000 jih je bilo mučenih, posiljenih žensk pa štejejo čez 20.000. V celi državi je registriranih 143 skupnih grobišč ter 715 koncentracijskih taborišč. V celotnem vojnem obdobju pa je državo zapustilo skoraj 2.200.000 ljudi (Pirjevec 2003, 460). Tudi samo gospodarstvo je utrpelo katastrofalne posledice. Padec industrijske proizvodnje za 95 % v letih od 1990 do 1994 ter približno dve tretjini zrušenega ali poškodovanega stanovanjskega fonda je Bosno in Hercegovino vrglo v gospodarsko črno luknjo (Guskova 2003, 390).

Enaindvajset let po vojni Bosna in Hercegovina še vedno ni enotna država, sposobna poskrbeti za svoje državljane. Zastavlja se vprašanje, zakaj je tako. Mogoče tako oblikovana etnično mešana država s strani mednarodne skupnosti sploh ni ustvarjena, da doseže sožitje in s tem povezan razvoj (cilj je bil ustaviti vojno in bi morale poznejše reforme Daytonskega sporazuma oblikovati moderno demokratično državo), mogoče je državljanom spodletelo peljati državo na pot razvoja in sožitja zaradi težkega bremena preteklosti in sovražnosti, ki ga je pustila vojna, ali pa sprememb niso zmožni, ker jih omejuje sam politični sistem, ki hkrati ločuje in združuje tri narode v eni državi.

Po štirih letih vojne je Daytonski sporazum sprejet kot edina rešitev za zagotovitev miru in končanje ene najbolj krvavih vojn na evropskem kontinentu. In to je tudi dosegel. Slaba stran je, da je za zagotovitev tega miru Daytonski sporazum ustvaril umetno oblikovano državo treh entitet, ki ni ne funkcionalna in ne dobro delujoča. Zato smo danes priča visoki

stopnji brezposelnosti, odhajanju bosanske inteligence, korupciji, slabi ekonomski situaciji, radikalizaciji in nacionalizaciji političnih stališč ter nestrpnosti na splošno (Šoltes 2015).

Visoka stopnja brezposelnosti v Bosni in Hercegovini, ki se že kar nekaj let giblje v približno istih okvirih, je jasen pokazatelj, da država gospodarsko ne napreduje. Po zadnjih podatkih naj bi v Bosni in Hercegovini bilo več kot pol milijona ljudi brezposelnih (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine 2016), od tega je okrog 60 % mladih. Brezposelnost mlajše generacije za sabo vleče številne težave, ki lahko dolgoročno državo peljejo v še hujšo krizo. Odstotek mladih s štiriletno srednješolsko izobrazbo ali visokošolsko izobrazbo drastično upada. Razlog za to je pomanjkanje finančnih sredstev potrebnih za nadaljevanje šolanja. Tisti pa, ki dosežejo višjo stopnjo izobrazbe, imajo izredno majhne možnosti zaposlitve ali pa se zaposlujejo na delovnih mestih pod njihovo stopnjo kvalifikacije. Po podatkih UNDP-ja (The United Nations Development Programme in Bosnia and Herzegovina) so se mladi v Bosni in Hercegovini znašli v začaranem krogu, iz katerega večina, skoraj 60 %, vidi edini izhod v odhodu v tujino. Odgovorne za nastalo situacijo mladi vidijo v državnih institucijah, kjer pogrešajo programske in strateške načrte za izboljšanje njihovega položaja (NGO Council 2016). Vse našteje težave so pripeljale do tega, da upada število mlade populacije v državi (Ministarstvo civilnih poslov Bosne i Hercegovine 2016), da narašča siva ekonomija zaradi dela na črno (Finance. si 2012), da odhaja bosanska inteligenca. Zaradi vsega tega bi mladi namesto bodočega stebra države lahko postali družbeni problem, z dolgoročnimi posledicami za razvoj in stabilnost družbe (Youth Employment Project 2016). Mladi v Bosni in Hercegovini so prepuščeni državnemu aparatu, ki je razvejan do take mere, da premore 9 ministrstev Republike Bosne in Hercegovine (Vijeće ministara Bosne i Hercegovine 2016), 16 ministrstev Republike Srbske (Republika Srbija. Vlada. Uprava za zajedničke poslove republičkih organa 2016) ter 16 ministrstev Federacije Bosne in Hercegovine (Vlada Federacije Bosne i Hercegovine 2016). Vse to v državi sestavljeni iz treh etničnih skupnosti, razdeljeni na dve entiteti, 10 kantonov in še naprej na občine.

Naslednja ovira, ki stoji Bosni in Hercegovini na poti razvoja, je visoka stopnja korupcije, ki je prisotna na vseh področjih življenja v tej državi. Po podatkih UNODC-a (United Nations Office on Drugs and Crime), ki jih navaja v poročilu Poslovanje, korupcija in kriminal v Bosni in Hercegovini: Vpliv podkupovanja in drugih kriminalnih dejavnosti na zasebna podjetja (Business, Corruption and Crime in Bosnia and Herzegovina: The impact of bribery and other crime on private enterprise 2013), korupcija zavira gospodarstvo s tem, ko ovira zasebna podjetja v poslovanju ter odganja zainteresirane investitorje. Tudi javni

uslužbenci v državnih podjetjih (zdravstveni delavci, cariniki, policija, sodniki, tožilci) niso izjeme te koruptivne klime (UNODC 2013, 5).

Korupcija nadalje pelje v neupravičeno porabo sredstev za pomoč socialno ogroženim ter v nedovoljeno porabo denarja iz davčne blagajne (Bursać 2014). Med najhujšimi pa se šteje politična korupcija, ki se z leti ne zmanjšuje, kar se kaže skozi premajhno število obsojenih (Aljazeera 2015). Dodaten problem najdemo pri korupciji pri zaposlovanju, za kar v Bosni in Hercegovini ne obstaja kazenska odgovornost. S korupcijo je možno doseči naslov direktorja, zdravnika, pridobiti diplomu, vpisati se v šole ali univerze, pridobiti katero koli delovno mesto, ne glede na stopnjo izobrazbe ali kvalifikacijo (Nikolić 2015).

Problem, za katerega bi lahko rekli, da odraža vse napake Bosne in Hercegovine v današnjem času obenem, so volitve. Po besedah profesorja Enesa Osmanovića v intervjuju za MMC, volitve v Bosni in Hercegovini pomenijo izbiro kandidatov za tričlansko predsedstvo Bosne in Hercegovine, predstavniški dom parlamentarne skupščine Bosne in Hercegovine in parlamenta Federacije Bosne in Hercegovine, predsednika, podpredsednika in narodno skupščino Republike Srbske in na koncu še skupščine kantonov v Federaciji Bosne in Hercegovine. Glede na to, koliko položajev čaka na svojega kandidata na vseh ravneh oblasti, potem ne preseneča, da se na enih volitvah za te položaje poteguje približno 7.000 kandidatov. Na prvi pogled bi rekli, da gre za visoko stopnjo demokratizacije in politične participacije, dejstvo pa je, da 26.000 položajev v politiki in javni upravi, politiko spremeni v osebno korist in način preživetja in je daleč od svoje prave funkcije – skrb za državljane in njihovo dobrobit. Da ne gre za demokracijo, temveč za elitizem in korupcijo, kaže tudi dejstvo, da taksa za kandidaturo znaša približno 30-krat več, kot znaša povprečna plača. S tako politično prakso v politiko vstopajo politični amaterji – brezidejni voditelji, diletanti, ki se gibljejo v okolju nizke politične kulture in ovirajo demokratizacijo procesa in države, hkrati pa trošijo denar iz proračuna. Ne prinašajo nobenega napredka. Različne sfere v državi se prepletajo v procesu volitev, sfere, ki bi morale biti ločene (politika in poslovni svet ali vera in politika), in ločnice obstajajo tam, kjer ne bi smele biti (etnične skupnosti). Tukaj se pojavi nacionalizem. Stranke se razdelijo glede na nacionalno pripadnost in to javno razlašajo. Delitev oblasti na nacionalni osnovi, kar je konec koncev temelj Daytonskega sporazuma, presega državljanski princip »en človek, en glas«, zaradi česar se Bosna in Hercegovina ne more ne družbeno ne politično razvijati. Nacionalizem predstavlja seveda tudi uspešen ključ za zmago na volitvah. To je zato, ker je državljane z nacionalizmom najlažje spodbuditi, še posebej v okolju, kjer primanjkuje politične kulture, pravih idej ali demagoških voditeljev. Začaran krog. Zakaj v 25 letih ni prišlo do nobenega premika naprej? Celotna

politična klima, ki je danes prisotna v državi, je dejansko politika, ki je obstajala v času vojne, vključno z njenimi voditelji in se zdaj samo nadaljuje. Še vedno politični voditelji v svojih nastopih govorijo o načrtih za velike države, o preganjanju, o zatiranju. Zato ne preseneča, da se država ne more premakniti naprej, in da je v ozračju še vedno čutiti, kot da se je vojna pravkar končala. Ampak čuti se tudi nezadovoljstvo (protesti v Tuzli) ljudi, ki se zavedajo, da oblasti in političnih voditeljev ne zanimajo njihove težave in potrebe. Oblast se ukvarja sama s seboj in je sama sebi namen in za tako obnašanje nikomur ni odgovorna. Tako dobimo piramido moči v Bosni in Hercegovini. Na vrhu je novo ustvarjena elita, ki se oklepa svojih položajev in ščitijo svoje pridobljeno bogastvo, pod njimi, po besedah Enesa Osmančevića, pa se nahaja pol milijona brezposelnih, približno enako toliko upokojencev, več kot 700.000 revnih in skoraj milijon tistih, ki gredo v to isto smer. Kljub vedenju, da je država nefunkcionalna in da ne dela v njihov prid, se nezadovoljni državljani željni sprememb težko organizirajo v silo, ki bi zamenjala oblast, ki ponuja lažne obljube za boljši jutri, medtem ko nič ne ukrepa. Kot pravi Enes Osmančević, problem predstavlja tudi dejstvo, da se skoraj 50 % volivcev ne udeležuje volitev. In tisti, ki se, so preveč zmedeni ali podkupljivi. Sprememba bo dosežena v tisti točki, ko se bodo nezadovoljni sposobni organizirati in prisiliti staro oblast, naj se umakne, medtem pa proizvesti ideje in rešitve za spremembe (Vasev 2014). Delitve med narodi so še vedno prisotne, kar izkoriščajo ali pa pogojujejo nacionalne stranke in s tem onemogočajo napredek. Kljub prisotnosti mednarodne skupnosti prihaja do kršenja pravic narodnih manjšin. Pripadniki nekaterih narodnih skupnosti ne morejo kandidirati ali glasovati na volitvah, kar potrjuje tudi Daytonska ustava, ki izvoljene položaje omogoča samo pripadnikom treh konstitutivnih narodnih skupnosti. Dokler obstaja taka delitev med konstitutivnimi narodi in dokler ni sodelovanja med njimi ter skupne vizije prihodnosti Bosne in Hercegovine, ni moč videti, da bi prišlo do kakršne koli reforme, ki je očitno nujno potrebna (Mladina 2014).

5.2 DRŽAVNI APARAT BOSNE IN HERCEGOVINE – DAYTONSKA »POŠAST«

Politični aparat Bosne in Hercegovine, ki je oblikovan z Daytonskim sporazumom, se je izkazal kot destruktiven v okolju, v katerem je realiziran. Kot je poudaril ameriški senator Roger Wicker v intervjuju Ibrahima Softića za Aljazeera, z namenom, da bi se tri različne narodne skupnosti zedinile v eni državi, ki se je takrat ponujala kot edina rešitev, je vsak konstitutiven narod dobil svojo Ustavo. Te Ustave ščitijo vsako posamezno narodno skupnost,

kar hkrati onemogoča napredek, za katerega potrebujemo enotnost. Etničnost je rdeča nit bosansko-hercegovske politike in deluje na univerzalni ravni, s čimer presega vse vrednote in načela, ki se proti taki univerzalnosti borijo. Te etnične ločnice podpirajo Daytonsko administracijo Bosne in Hercegovine, ki je preveč razvejana, da bi dejansko lahko pričakovali funkcionalnost današnjih demokracij (Softić 2016).

Nekaj smo že prej omenjali in opozarjali na velikost bosanske administracije, vendar je čas, da jo postavimo pod drobnogled in se dejansko zavemo njene hromosti.

V svojem članku Emir Suljagić navaja besede Visokega predstavnika v Bosni in Hercegovini Paddyja Ashdowna v njegovem nastopnem govoru v Parlamentarni skupščini Bosne in Hercegovine, v katerem izpostavlja, da ima Bosna in Hercegovina 1.200 sodnikov in tožilcev, 180 ministrov ter 13 premierjev oz. enega premierja na 300.000 prebivalcev, štiri različne nivoje oblasti ter tri vojske. In samo štiri milijone prebivalcev. Po besedah Emira Suljagića v članku za časopis Dani od celotnega števila zaposlenih prebivalcev v Bosni in Hercegovini jih 13 % dela v državnem sektorju (z občutno višjimi plačami kot v zasebnem sektorju), kar je v povprečju 4–7 % več kot v drugih evropskih državah. Za vzdrževanje državnega aparata take velikosti, kot pravi Emir Suljagić, Bosna in Hercegovina na leto porabi 34 % svojega proračuna. Naprej v svojem članku Suljagić analizira administracijo Federacije Bosne in Hercegovine in poudarja, da ima Federacija Bosne in Hercegovine v svojih 49 uradih in organih zaposlenih čez 7 tisoč delavcev in če temu dodamo še vojsko Federacije in policijo, pridemo do številke okrog 23.000 zaposlenih. Zneski, ki jih birokracija Federacije porabi za potne stroške, plače, tekoče stroške, komunalne stroške ter vozni park, znašajo več deset milijonov konvertibilnih mark. Vendar kot kaže so še večji potrošniki proračuna kantonalne oblasti ne toliko federalne. Opravičilo za tako kompleksnost birokracije naj bi ležalo v Daytonskem sporazumu. Zaposlenih tudi na tem nivoju je veliko preveč tako kot neupravičenih stroškov. Kantoni v povprečju porabijo nekje od 20 do neverjetnih 80 % kantonalnega proračuna za birokracijo. V kantonih, ki so skupni Bošnjakom in Hrvatom, je situacija še enkrat bolj komplicirana. Namreč na vsakem delovnem mestu sta zaposleni obe narodni skupnosti za isto delo. Tudi v Republiki Srbski situacija ni nič drugačna, čeprav je njen državni aparat malenkost bolj enostaven. Republika Srbska porabi približno 44 % svojega proračuna za vzdrževanje državnega aparata (Suljagić 2002).

5.3 ENOTNO NEENOTNA BOSNA IN HERCEGOVINA

V svojem članku *Politični konflikti v postdaytonski Bosni in Hercegovini* je Nermina Šaćić iskala razlage političnih konfliktov v luči razpada nekdanjega političnega sistema ter njegovega preoblikovanja v nov sistem, ki bi predstavljal njegovo nasprotje. Za kaj takega je potrebno preučiti pravila novega političnega sistema v postdaytonski Bosni in Hercegovini ter njegovo dejansko naklonjenost demokratičnim načelom, ki jih je tako zagovarjala mednarodna skupnost pri njegovem oblikovanju. Dejstvo je, da so družbe v tranziciji vedno konfliktne, vendar, do kakšne mere se bodo konflikti razvijali, je odvisno od političnih akterjev in od njihove pripravljenosti, da jih rešijo na čim bolj miren način. Zato se lahko vprašamo, ali so aktualni problemi v Bosni in Hercegovini rezultat starih političnih konfliktov (pred vojno) ali pa gre za nove politične konflikte (rezultat Daytonskega sporazuma) in ali so ti politični konflikti rezultat volje in vrednot posameznih političnih akterjev? Vsak konflikt se lahko reši brezkompromisno (ali-ali) ali pa na bolj kompromisen način (in-in), za kar so pomembne tehnike sporazumevanja, ki izhajajo iz politične kulture in tolerance (Šaćić 2007).

Z razpadom SFRJ postane suverenost in neodvisnost Bosne in Hercegovine aktualno vprašanje in razdeli Parlament na dve nasprotujoči si strani. Ena stran se je pripravljena podati v demokratske reforme, medtem ko je druga (srbska) tudi za ceno vojne odločno proti neodvisnosti Bosne in Hercegovine. Problem se pojavi, ko se začnejo uporabljati nedemokratična sredstva v boju proti neodvisnosti in ker ta boj zapusti okvirje režima. Pri čemer se vprašamo, ali naj demokratična država prepreči tako vrsto delovanja, ki jo ogroža? Pri bosansko-hercegovski demokraciji se je na samem začetku oblikoval specifičen odnos bosansko-hercegovskih državljanov do novega političnega sistema Bosne in Hercegovine zaradi uresničevanja iredentističnih zahtev obeh sosed. Obe narodnosti se, kot pravi Nermina Šaćić, identificirata s svojo matično državo in kot odgovor na ta njihov etnocentrizem se pri Bošnjakih ustvari etnocentrični patriotizem. Take etnične ločnice destabilizirajo politični sistem Bosne in Hercegovine v samem začetku, v trenutku, ko je ta sistem potreboval zaupanje svojih državljanov z namenom, da doseže legalnost in legitimnost, v kateri bi se oblikovala nova demokratična politična kultura (Šaćić 2007).

Kot poudarja Nermina Šaćić v svojem članku, glavni politični konflikt predstavlja neobstoj osnovnega konsenza glede politične organizacije Bosne in Hercegovine. Ker so državljani Bosne in Hercegovine imeli potrebo, da se identificirajo s svojo etnično skupnostjo, so na politični konflikt gledali v etnonacionalni luči in so spregledali dejstvo, da ne morejo biti enaki in imeti enakih interesov, če želijo doseči splošno, skupno dobro. Takšna javnost ni

bila sposobna nositi temeljnih demokratičnih vrednot. V taki etnonacionalni klimi je treba še enkrat oceniti večstrankarski pluralizem, ki naj bi veljal za Bosno in Hercegovino. Vendar glede na tako strogo identificiranje s svojo etnično skupnostjo lahko rečemo, da gre za lažno politično pluraliteto, in da je bolj na mestu, če govorimo o etnostrankarskem pluralizmu.

Etnopolitični režim postane del politične realnosti Bosne in Hercegovine s tem, ko Srbija stopi v proces pogajanja o prihodnosti Bosne in Hercegovine kot enakopraven člen. Podpis Daytonskega sporazuma dejansko legitimizira agresorja (Republika Srbska), tistega, ki je deloval zunaj politike (zunaj režima in mimo demokratičnih sredstev v boju proti neodvisnosti Bosne in Hercegovine) (Šaćić 2007).

V svojem članku Nermina Šaćić povzema besede Edina Šarčevića, ki poudarja, da s tem, ko etnična ideologija zajame celotni družbenopolitični okvir države, povzroči, da moč preide iz rok demosa v roke etnosa, s čimer etnična oz. strankarska pripadnost preseže javni interes in skupno dobro ter posameznike (Šarčević v Šaćić 2007).

Po mnenju Nermin Šaćić so ustavne ureditve podpisane v Daytonskem sporazumu še vedno predmet razprav v Bosni in Hercegovini in vsak konstitutivni narod ima svoje stališče glede tega. Kot poudarja Šaćićeva, Bošnjaki očitajo mednarodni skupnosti, da so pod prisilo dosegli entitetsko delitev ter poudarjajo, da taka struktura Bosne in Hercegovine nima nobene zgodovinske, geografske ali ekonomske osnove, ter da sta edina vzroka za nastanek take strukture dejansko agresija in genocid. Medtem pa za Srbe Šaćićeva verjame, da menijo, da je z Daytonskim sporazumom Republika Srbska le potrjena in ni z njim nastala, kot to menijo Bošnjaki in Hrvati, ter da je Republika Srbska pridobila in obdržala ozemeljsko in legalno kontinuiteto od 1992 in s tem njen obstoj ne more biti vprašljiv. Hrvati opozarjajo, kot v svojem članku izpostavlja Šaćićeva, da je bila Hrvaška oškodovana pri delitvi in nezadovoljstvo skušajo rešiti z zahtevo po oblikovanju tretje entitete. Ta odločitev se jim zdi edina pravična in logična, vse dokler je Bosna in Hercegovina urejena na osnovi entitet in dokler v njej obstaja Republika Srbska. Vse te centrifugalne sile delujejo uničujoče za bosanskohercegovo politiko. Zanimivo pri vsem je to, da etničnih konfliktov ne povzročajo državljani kot taki, temveč določene politične stranke, ministrstva, paravojaške organizacije, verske institucije, mediji ... in vsi skupaj vplivajo na politično javnost in politično kulturo ter na njihovo interpretacijo in percepcijo (Šaćić 2007).

Etnični konflikti se vedno na novo poglobljajo, na škodo državljanov, ko etnopolitika vseskozi proizvaja etnične krize in ustvarja stanja ogroženosti, zaradi česar ekonomske, kulturne ali družbene težave ostanejo brez pomena. Brez zdrave konkurence v obliki državljanske javnosti in demokratične politične kulture etnopolitiki ustvarjajo umetno

etnopolitiko in proizvajajo etnopolitično demagogijo. Vse, kar je politično (kot npr. odnos konstitutivnih do nekonstitutivnih pripadnikov narodov, ki je diskriminirajoč – tudi do pripadnikov konstitutivnih narodov tam, kjer so v manjšini) predstavlja sovražnika etnopolitiki. Namreč, etnopolitiki individualni interesi, pravice in načela niso pomembni. Etnopolitika ima za cilj etniciziranje demokratičnih institucij (Šačić 2007).

Edino, kar etnične skupine združuje, je dejansko nasprotovanje druga drugi, namesto da bi oblikovale nov odnos s ciljem služiti javnemu interesu.

Ker je Bosna in Hercegovina bila multikulturna in multietnična država dolgo pred vojno in je zanje bila značilna visoka stopnja strpnosti, ne moremo reči, da so politični spopadi v povojni Bosni in Hercegovini nastali zaradi pomanjkanja tolerance v naši etnični kulturi. Lahko pa rečemo, da so politični spopadi po vojni nastali zaradi avtorske moči elite in institucionaliziranja etničnih razlik (Šačić 2007).

6 NAČRTI ZA USTAVNO UREDITEV BOSNE IN HERCEGOVINE

6.1 NAČRTI ZA USTAVNO UREDITEV BOSNE IN HERCEGOVINE V ČASU PRED DAYTONSKIM SPORAZUMOM

V času vojne na Balkanu je bilo s strani mednarodne skupnosti predlagano nešteto načrtov teritorialne reorganizacije Bosne in Hercegovine z namenom ustaviti vojno in zadovoljiti želje ali vsaj pravične zahteve vseh treh narodov, združenih v eni državi.

Bosna in Hercegovina je bila v času SFRJ enotna država, močno centralizirana, v kateri so edine enote z lokalno samoupravo predstavljale občine. Ko Bosna in Hercegovina stopi v vojno, so to močno centralizirano državo na vse možne načine poskusili razkosati in si jo med seboj razdeliti (Jukić 2004, 66). Prelivanje krvi in razkosanje države mednarodna skupnost skuša preprečiti s svojimi idejami o novi ustavni ureditvi. Idej in načrtov je bilo veliko, večina jih je bila znana tudi javnosti, vendar so bili vsi po vrsti do Daytonskega sporazuma zavrženi.

Poglejmo nekatere najbolj odmevne predloge mednarodne skupnosti za rešitev bosansko-hercegovskega problema. Takoj v prvem letu vojne, 1992, je predlagan Cutileirov načrt, ki vidi Bosno in Hercegovino kot neodvisno federalno državo sestavljeno iz treh majhnih držav (v vsaki po en večinski narod), ki bi dejansko imele naziv regije ali pokrajine. Enakopravnost in spoštovanje pravic drugih narodov med državami članicami bi zagotavljale osrednje institucije zvezne Republike Bosne in Hercegovine. Država bi bila dolžna spoštovati pravice narodov in imela bi dvodomni parlament. V enem bi sodelovali vsi državljani, v drugem pa bi vsaka država imela enako število zastopnikov (Jukić 2004, 66).

Leta 1993 pride na vrsto Vance-Ownov načrt, ki predlaga decentralizacijo države tako, da državo razdelijo na deset provinc. Vsaka etnična skupina bi dobila tri svoje province, medtem ko bi deseti provinci enakopravno upravljale vse tri etnične skupine. Tudi ta načrt je zavržen. Vojna se nadaljuje. V istem letu je predlagan nov načrt, Owen-Stoltenbergov, v katerem je Bosna in Hercegovina konfederacija treh nacionalnih republik. Predsedstvo Bosne in Hercegovine načrt zavrne in poda alternativo v obliki federalne države s federalnimi enotami, ki niso etnično razdeljene. Ko ne dosežejo kompromisa med načrti, Owen in Stoltenberg predlagata Bosno in Hercegovino kot unijo treh republik s tremi konstitutivnimi narodi z možnostjo dvojnega državljanstva. Glede na ta načrt bi imela vsaka republika svojo

ustavo, parlament, vlado, sodno oblast. Zvezna država bi imela tričlansko predsedstvo in premierja z manjšo vlado. Zvezni parlament je enodomen z enakim številom zastopnikov vseh treh republik. Načrt je bil zadovoljiv za vse tri strani, vendar je padel v vodo zaradi nesprejemljive teritorialne razdelitve (Jukić 2004, 66–67).

Leto 1994 prinese spremembe. S podpisom Washingtonskega sporazuma je končana vojna med Hrvati in Bošnjaki ter ustanovljena Federacija Bosne in Hercegovine. To je federacija entitet znotraj države, ki obstaja tudi danes. Federacija zajema ozemlje z bošnjaško in hrvaško večino in je razdeljena na 10 kantonov. Ima svojo vlado, dvodomni parlament ter predsednika in podpredsednika Federacije. Washingtonski sporazum je, kot pravi Zvonimir Jukić v svojem članku, predvideval, da se bo Federacija, potem ko se vojna konča, razširila tudi na srbska območja, ter da bo ta območja vključila v svoj državno-pravni okvir. Ta del Washingtonskega sporazuma se ni nikoli uresničil (Jukić 2004, 67).

Do Daytonskega sporazuma se pojavi še en načrt. Načrt Kontaktne skupine, ki dejansko ne prinese nič novega. Ozemeljska razdelitev med Federacijo in Republiko srbsko v razmerju 51 : 49. Teritorialna razdelitev iz tega načrta je prenesena tudi v Daytonski sporazum. Leta 1995 končno vse tri strani podpišejo sporazum v Daytonu, s katerim se ustvari Republika Bosna in Hercegovina sestavljena iz dveh entitet: Federacija Bosna in Hercegovina in Republika Srbska. Osrednje institucije so tričlansko predsedstvo, ministrski svet, dvodomna skupščina (Jukić 2004, 67–68).

6.2 NAČRTI ZA USTAVNO UREDITEV BOSNE IN HERCEGOVINE PO DAYTONSKEM SPORAZUMU

Že v prvih letih se pojavijo znaki, da sporazum ni zadovoljiv in celo mednarodna skupnost izraža željo po določenih spremembah. Notranja organizacija države je vseskozi goreče vprašanje v politični sferi Bosne in Hercegovine. Skozi leta so bili predlagani različni načini reorganizacije države.

Med prvimi predlogi (1997/98) se pojavi načrt Kantonizacije Republike Srbske in Bosne in Hercegovine. Do te ideje je prišlo, ker naj bosansko-hercegovski entiteti ne bi bili simetrični, ker je Republika Srbska močno decentralizirana, medtem ko je Federacija kantonizirana. Vendar v času tega načrta so verjeli v vrnitev številnih beguncev, ki bi ustvarili nacionalno mešane kantone na območju cele Bosne in Hercegovine (srbsko-bošnjaško,

srbsko-hrvaško, hrvaško-bošnjaško). Verjeli so, da bi sčasoma kantonizacija prerasla etnično delitev in postala moderna država, ki temelji na principu občina-kanton-država.

Naslednji predlog teritorialne organizacije Bosne in Hercegovine pride izpod rok hrvaške etnične skupnosti. Predlagajo delitev Federacije na bošnjaško in hrvaško entiteto, s čimer bi dosegli popolno entitetizacijo Bosne in Hercegovine. To bi bila država s tremi republikami –entitetami treh narodov. Če bi načrt uspel, bi vse tri entitete bile enakopravne ali pa bi hrvaška in bošnjaška entiteta imeli tiste pristojnosti, kot jih je Washingtonski sporazum predvideval za federalne kantone, pri tem pa bi se tudi odgovornosti Republike Srbske znižale. Predlog ni sprejet, ker ni dobil zelene luči s strani mednarodne skupnosti.

Leta 2000 je Stranka za Bosno in Hercegovino v svoji predvolilni kampanji predlagala Bosno in Hercegovino brez entitet. Torej ukinitvev Federacije in Republike Srbske. Nova država bi bila celovita, čeprav zdaj razdeljena na štiri regije.

Naslednji načrt dejansko ponazarja cilj balkanske vojne, predstavlja dezintegracijo Bosne in Hercegovine. Namen načrta je, da se večinski srbski in hrvaški ozemlji združita z matičnimi državami, medtem ko se oblikuje bošnjaška nacionalna država z večinskim bošnjaškim prebivalstvom. Kot rečeno, ta načrt je načrt vojne, ki ni uspel takrat in ne bo uspel tudi zdaj (Jukič 2004, 68–69).

6.3 REVIZIJA DAYTONSKEGA SPORAZUMA

Leta 2000 je Ustavno sodišče Bosne in Hercegovine sprejelo odločitev o konstitutivnosti vseh entitet na območju cele države Bosne in Hercegovine (torej, vsi narodi so konstitutivni v obeh entitetah) (Ustavni sud Bosne i Hercegovine 2000). Po mnenju Zvonimira Jukića lahko to odločitev štejemo kot začetek revizije Daytonskega sporazuma. Naslednji korak je ustanovitev multietničnih vlad v Republiki Srbski in Federaciji Bosne in Hercegovine. S tem nastane 9 ministrstev. Po tem se usmerijo v centralizacijo osrednje oblasti, na katero bi se zdaj prenesle oblasti, ki so bile sicer po Daytonskem sporazumu izključno v rokah vlad entitet.

V sklopu revizije Daytonskega sporazuma so predlagali tudi tri modele nove ustave Bosne in Hercegovine ter teritorialne organizacije države. Prvi model predvideva Bosno in Hercegovino oblikovano po sistemu občina-država, kjer bi občine imele veliko večje oblasti, kot jih imajo zdaj. Predlog občin je primeren, ker so občine edine, katerih obstoj in zgodovinska kontinuiteta nista vprašljiva. Institucija parlamenta bi se s tem modelom

spremenila, namreč, razen Doma naroda, bi po tem modelu obstajal tudi Dom občin. Očitni problem tega modela je možno pomanjkanje komunikacije med občinami ter centralizacija oblasti v glavnem mestu.

Drugi model predstavlja Bosno in Hercegovino kot federacijo treh nacionalnih republik od vsake posamezne entitete, kjer pa morajo biti zagotovljene pravice pripadnikom ostalih konstitutivnih narodov in nacionalnih manjšin. Oblasti teh republik bi bile manjše, kot so oblasti današnjih entitet, večje pa od oblasti federalnih kantonov. Znotraj republik bi obstajale občine tako kot zdaj, državna oblast v takšni federaciji treh republik pa bi imela funkcije moderne in »normalne« državne oblasti. Pozitivno je, da bi državna oblast zaživela v vsej svoji moči. Negativno pa je, da so zanemarili vprašanje dogovora o mejah teh republik, kar je predstavljalo nerešljivo težavo že v času vojne.

Tretji model predlaga Bosno in Hercegovino kot državo regij, ki se spet sooča s problemom dogovora o mejah teh regij. Država naj bi vsebovala pet do šest multietničnih regij – kantonov, definiranih na osnovi naravnih, gospodarskih in zgodovinskih dejstev. Imele bi široke oblasti podobno kot v drugih modernih podobno organiziranih državah, medtem ko bi osrednja oblast bila organizirana kot v zgoraj omenjenem drugem modelu (Jukič 2004, 69–70).

7 ODGOVORNOST UDELEŽENCEV V VOJNI V BOSNI IN HERCEGOVINI

Kot je bilo zapisano v srbskem časopisu Republika: »Ta vojna je združevala v sebi vse vojne, kar jih pozna zgodovina: bila je etnična, verska, državljanska, imperialistična in agresivna vojna ...« (Pirjevec 2003, 460).

Ko govorimo o odgovornosti udeležencev pri tem, kako se je vojna končala in kaj je prinesla, ne smemo omenjati samo mednarodne skupnosti (OZN, ZDA, Evropsko unijo, NATO in UNPROFOR ter druge države in mednarodne organizacije, z malo manjšo vlogo vseeno pa pomembno) ter spregledati vloge političnih voditeljev takratnega časa (Alija Izetbegović, Franjo Tuđman, Slobodan Milošević, Radovan Karadžić in drugi). Če želimo oceniti njihovo vlogo in vpliv v vojni, ki je potekala v Bosni in Hercegovini, moramo upoštevati dejstvo, da je na območju SFRJ potekalo vzporedno nemalo število procesov in dogodkov, ki so peljali v vojno, katere cilj na samem začetku ni bil vsem popolnoma razumljiv, vsaj zunanjemu opazovalcu ne.

Zgodba se začne s Socialistično federativno republiko Jugoslavijo, državo šestih republik, tržno usmerjeno s karizmatičnim predsednikom Titom. Država je 28 let živela v miru. Potem se začne odcepitveni proces. Ena republika za drugo zahtevajo svojo neodvisnost in samostojnost. V trenutku, ko je prišel čas za odcepitev Bosne in Hercegovine, se pojavijo hegemonistične pretenzije najprej Republike Srbije in potem še Republike Hrvaške. Vojna se začne.

7.1 VPLIV MEDNARODNE SKUPNOSTI

Vse do samega konca, ko je mednarodna skupnost pokazala svojo vojaško moč in na ta način prisilila vse udeležene, da sklenejo sporazum ter končajo vojno, se je mednarodna skupnost trudila doseči mir z mirovnimi pogajanjmi, ultimati in predlogi mirovnih načrtov. Vse upe je polagala v različne načrte, s katerimi je skušala obdržati vse tri narode v eni državi. Pri tem je ponujala različne modele, ki so se med seboj razlikovali glede na ustavno ureditev in teritorialno razdelitev. Tisto, kar je skupno vsem mirovnim načrtom, je etnična delitev. Zakaj

pa je etnični princip razmejevanja sploh upoštevan kot osnova vseh pogajanj! Vse od Cutileirovega načrta pa do Daytonskega sporazuma so trgovali z ozemljem in z narodi. Daytonski sporazum temelji na razmerju 51 : 49 ter na entitetizaciji države. Zastavlja se vprašanje, na osnovi česa je Srbom pripadlo 49 % ozemlja, ozemlja, na katerem sploh niso v večini. Mednarodna skupnost je pri oblikovanju teh predlogov in načrtov upoštevala le trenutno razmerje vojaških sil na terenu in ozemlje razdelila glede na trenutne razmere med posamezne etnične skupine. Preseneča pa, da so Bošnjaki sprejeli ta koncept etnične razdelitve. In res so ga sprejeli s tem, ko so se pogajali z drugimi udeleženci vojne in jih na ta način legitimirali. Razlog temu mogoče leži v mednarodnem pritisku, pri katerem so čutili, da ni izbire in morajo sprejeti tisto, kar se ponuja. Daytonski sporazum naj bi bil najboljši od ponujenih rešitev. Vendar je dejstvo, da je Daytonski sporazum Bosno in Hercegovino razdelil na dve entiteti, ki delujeta kot dve majhni državi znotraj države, in da sporazum predstavlja nagrado za zločin in agresijo kot tudi, da ustavna ureditev po Daytonu predstavlja najbolj kompliciran in edinstven model na svetu (Duraković 2000).

Od samega začetka vojne je mednarodna skupnost poskušala razumeti razmere na bojišču. Ovira za razumevanje je bilo nešteto. Od dejstva, da so na vojno gledali kot na državljansko in ne kot okupacijsko, do tega, da so se zavezništva med tremi narodi na bojišču vseskozi menjavala, od demagoških in diplomatskih sposobnostih voditeljev, od nasprotujočih si stališč in mnenj v mednarodni skupnosti, do različnih prikritih in odkritih političnih aspiracij različnih držav do razmer na Balkanu, ter pritiska glede končanja vojne, strahu pred neuspehom in tako naprej. Pod vplivom vsega tega si je mednarodna skupnost kot cilj zastavila končanje vojne in preprečitev razpada Bosne in Hercegovine za vsako ceno. In pri tem se ni ozirala na gospodarska, etnična ali zgodovinska dejstva (Topalović 2016). Da je tako, ugotovimo, če pogledamo zgodovino mirovnih načrtov, predlaganih s strani mednarodne skupnosti v času vojne. Kot navaja Zvonimir Jukić v svojem članku, so za Cutileirov načrt kot osnovni kriterij vzeli popis prebivalstva iz leta 1991, s čimer dobimo razdelitev ozemlja na tri nacionalne regije, pri kateri Bošnjaki dobijo 52 občin, Srbi 37 in Hrvati 20. Vsi drugi mirovni načrti, kot poudarja Jukić, so kot osnovo jemali odnos vojaških moči na terenu. Vance in Owen sta sicer trdila, kot piše Jukić, da sta pri načrtu upoštevala ekonomske, zgodovinske in etnične kriterije in sta pri tem dobila razmerje: Srbi 46 %, Hrvati 24 % in Bošnjaki 28 %. Kot je razvidno, se razdelitev ozemlja med Cutileirovim načrtom in načrtom Vance-Owen precej razlikuje in se zastavlja vprašanje, kakšne ekonomske, zgodovinske in etnične kriterije sta Vance in Owen upoštevala. V naslednjem mirovnem načrtu, Owen-Stoltenberg, Jukić spet opozarja, da je kot osnova vzeto trenutno vojaško razmerje moči na terenu, zaradi katerega je

po novem ozemlje razdeljeno med Republiko Srbsko z 52 %, Hrvaško s 17 % in Bošnjake z 31 %. S tem, da bi samo Republika Srbska imela ozemeljsko celovitost. Washingtonski sporazum je končal hrvaško-bošnjaško vojno in je predvideval razširitev Federacije čez celo ozemlje Bosne in Hercegovine. Zadnji mirovni načrt pred Daytonskim sporazumom, načrt Kontaktne skupine, ozemlje razdeli v razmerju 51 % proti 49 % v korist Federacije. To razmerje je, kot piše Jukić, vzeto kot osnova na pogajanju v Daytonu, v ameriški zvezni državi Ohio. Razmerje iz načrta Kontaktne skupine in Daytonskega sporazuma ni bilo povzeto iz nobenega od prejšnjih pogajanj in so do njega prišli na samem koncu vojne (Jukić 2004, 66–68). Kot sem to omenila v poglavju 3.4, je tudi Holbrook prepričeval Tuđmana, naj obnovi ofenzivo v osrednji Bosni z namenom, da se pogajanja v Daytonu začnejo s položajem na terenu, ki naj bi bil čim bolj podoben tistemu v mirovnem sporazumu (Pirjevec 2003, 441). Lahko bi rekli, da je mednarodna skupnost spregledala vzrok vojne in se osredotočila samo na posledico. Kot da ni hotela razumeti, kakšne načrte imajo agresorji z Bosno in Hercegovino in je na vojno gledala kot na čisti vojaški in ne politični problem (Topalović 2016).

Njena zmedenost in stališče sta popolnoma razvidna iz vseh predlogov mirovnih načrtov, predvsem pa iz Daytonskega sporazuma, ki je končal vojno ter ohranil državo na način, da je ločeno združil tri narode. Pod vsako ceno.

7.2 VPLIV »DOMAČIH« POLITIČNIH VODITELJEV

Vojna v Bosni in Hercegovini brez dvoma predstavlja najbolj krvav vojaški spopad po koncu druge svetovne vojne. Brez dvoma lahko tudi rečemo, da je mednarodna skupnost imela voljo in način kot tudi nalogo, da razreši konflikt na Balkanu.

Zato se zastavlja vprašanje, kako je možno, da smo kljub vsej dobri volji priča poteptanim principom človečnosti, morali in mednarodnemu pravu ter kako je sploh možno, da so Srbi na koncu vojne pridobili 49 % tujega ozemlja (Borogovac 1995, 7). Ne smemo pozabiti, da je mednarodna skupnost dejansko prinesla mir in konec grozodejstev v Bosno in Hercegovino, vendar tisto, kar nas zanima, je, zakaj smo na cilj prišli po tej poti. Naloga OZN (del mednarodne skupnosti, ki je udeležen v reševanju konflikta na Balkanu) je ohranjanje mednarodnega miru in varnosti na miren način (VI. poglavje) in delovanje v primeru ogrožanja miru, kršitev miru in agresivnih dejanj (VII. poglavje). Na osnovi teh dveh poglavij Varnostni svet OZN lahko ravna na dva načina, in sicer, v primeru mirnega reševanja sporov poda priporočilo in v primeru ogrožanja miru, kršitve miru ali agresivnih dejanj sme dati

priporočila ali odrediti obvezujoče ukrepe, vključno s prisilnimi ukrepi (sankcije ali uporaba sile) (Ustanovna listina Združenih narodov 1945, VI in VII poglavje).

Vojna se je, kot smo že rekli, začela z razpadom SFRJ in se Bosna in Hercegovina znajde pred Srbijo, ki si želi in lasti njeno ozemlje, pri čemer se ji pridruži še Hrvaška. Sam začetek konflikta na Balkanu je bil za marsikoga zapleten in kompliciran, ker je konflikt spreminjal svoj karakter. Prehajal je iz državljanske vojne v okupacijsko, iz verske v politično in je hkrati združeval vse oblike.

Leta 1992, ko se uradno začne vojna, Evropska skupnost in OZN skušata konflikt rešiti po mirni poti, ne da bi se dejansko vključili v vojno, kljub večkratnim prošnjam Izetbegovića po zaščiti. V tistem trenutku na to vojno niso gledali kot na okupacijsko, temveč kot na državljansko vojno. Da je to res, potrdi njuna zahteva za prenos orožja v Bosno in Hercegovino, kjer naj bi JLA preprečila državljansko vojno (Pirjevec 2003, 116–118). Takrat Bosna in Hercegovina ni bila mednarodno priznana in je mednarodna skupnost (v tem primeru OZN) delovala po načelih zapisanih v 1. poglavju, 2. členu, 7. odstavku Ustanovne listine Združenih narodov (poglej opombo št. 32). Vendar koncept državljanske vojne presežemo 6. aprila 1992, ko je Bosna in Hercegovina mednarodno priznana (Mock 1998, 88). Kar pomeni, da ni več šlo za državljansko vojno, temveč za okupacijsko.

Vsak konflikt je možno reševati na dva načina. Prvi način je po načelih veljavnega prava, ki določa, kdo je krivec in kdo žrtev, kjer se na koncu krivca kaznuje. Drugi način reševanja konflikta je z dogovorom. Varnostni svet OZN je s sprejetjem resolucij 752 in 757 (glej opombo št. 21) uradno določil žrtev in krivca. Že takrat je mednarodna skupnost zavzela svojo stran in je začela kaznovati krivce in sicer ekonomskimi sankcijami, ekonomsko blokado, ne priznanjem Jugoslavije, njeno izključitvijo iz OZN in drugih evropskih institucij. Problem se pojavi, ko Alija Izetbegović pristane na pogajanja in s tem prvi način reševanja konflikta po načelih prava ni več možen. Kaznovanje se je ustavilo zaradi procesa pogajanja. Kot kaže, je mednarodna skupnost hotela Bosno in Hercegovino zaščititi, vendar je bila vsakič ustavljena z mirovnimi pogajanjmi.

To, da je pristal na pogajanja, je prva napaka, ki jo je Izetbegović naredil. Naslednjo je naredil, ko je sprejel Karadžića kot enakopravnega partnerja v pogajanjih. To je napaka, ki se Izetbegoviću pod nobenim pogojem ne bi smela zgoditi. Namreč s tem, ko je sprejel Karadžića kot legitimno pogajalsko stran, je spremenil karakter vojne. Potem ko se je vojna iz državljanske prelevila v okupacijsko vojno z mednarodnim priznanjem Bosne in Hercegovine in priznanjem te spremembe z resolucijo 757, je Izetbegović vojno vrnil na stare tirnice zaradi pogajanja s Karadžićem. Zaradi pogajanja s Karadžićem je Izetbegović Karadžića legitimiral

kot predstavnika Srbov, samega sebe pa je s položaja predsednika Bosne in Hercegovine omejil na »vodjo muslimanov« in šel na roko Srbom, da se je na vojno v Bosni in Hercegovini spet začelo gledati kot na versko državljansko vojno. In kot smo že zgoraj omenili, z omembo državljanske vojne 1. poglavje, 2. člen, 7. odstavek Ustanovne listine Združenih narodov mednarodni skupnosti veže roke.

Kot tretjo napako štejemo to, da se je sploh pogajal o Ustavi Bosne in Hercegovine. Namreč, kot Borogovac poudarja, značilnosti vsake države sta ustava in njene meje. S tem, ko se pogaja o ustavi države se dejansko pogaja o njenem življenju, ker po Borogavcu ustava predstavlja samo življenje države (Borogovac 1995, 42–45).

Zakaj je Izetbegović vodil takšno politiko v času vojne? Borogovac v svoji knjigi poudarja, da je Izetbegović natančno vedel, kaj dela. S tem so se strinjali tudi številni drugi državljani Bosne in Hercegovine, kar je pripeljalo do tega, da bosanski kongres 4. maja 1994 naslovi obtožnico proti Aliji Izetbegoviću za izdajo lastne države. V tej obtožnici je zapisano, da se je Izetbegović zavedal dejstva, da se po mednarodnih zakonih meje suverene države ne morejo spremeniti in da je to možno le z dogovorom, ter da se je zavedal dejstva, da je s tem, ko je pristal na delitev Bosne in Hercegovine, spremenil karakter vojne v državljansko. Da je z oblikovanjem Federacije legaliziral obstoj Republike Srbske znotraj zgodovinskih meja Bosne in Hercegovine ter s tem postavil pod vprašaj državnost mednarodno priznane Bosne in Hercegovine in njene Ustave. Poudarjajo, da je Izetbegović bil dolžan ščititi in ne trgovati z ustavo in mejami Bosne in Hercegovine. Strinjajo se tudi, da pogajanja niso bila nujna in da ima žrtev pravico ne sprejeti premirje. Da je opravičeval pogajanja, češ da bo njihova krivda za nadaljevanje vojne, če ne sprejmejo pogajanj. Verjamejo tudi, da je bil možen cilj Izetbegovića ustvariti malo čisto muslimansko državo, tudi če mora za to plačati z Veliko Srbijo in Veliko Hrvaško. Torej tudi on naj bi hotel delitev Bosne in Hercegovine (Borogovac 1995, 57–58).

8 ZAKLJUČEK

Politični sistem Bosne in Hercegovine kot izraz nerazumevanja in nemoči mednarodne skupnosti?

Najprej si zastavimo vprašanje, kaj je bil osnovni cilj mednarodne skupnosti v vojni v Bosni in Hercegovini. Tako s strani vseh nedolžnih v vojni kot tudi s strani mednarodne skupnosti lahko rečemo, da je bil cilj doseči prekinitev oboroženih spopadov, zaščita civilistov in zagotovitev mednarodnega miru in varnosti. In pri tem je mednarodna skupnost dosegla uspeh. Spopadi so bili prekinjeni. In le v tem ozkem aspektu lahko govorimo o končnem uspehu mednarodne skupnosti.

Notranja razdelitev Bosne in Hercegovine, njen novi nefunkcionalni politični sistem, nešteto število žrtev in popolnoma uničena ena neodvisna in suverena država niso zmage in uspehi ne mednarodne skupnosti in ne domačih političnih voditeljev.

Ker kot smo povedali v prejšnjih poglavjih, je vojna trajala več kot tri leta in v tem času in morju grozodejstev se je mednarodna skupnost lovila in skušala zediniti svojo politiko, vlogo in nastop v tej predstavi. Ne smemo zanemariti dejstva, da so vsi udeleženi v vojni po treh letih sklenili premirje iz različnih razlogov, ki nujno ne sovpadajo z njihovimi željami, potrebami, moralo ali pravico. Izetbegović je zastopal državo, ki je bila na kolenih, izmučena, trpinčena in neustrezno dojeta in po vsej verjetnosti tudi neustrezno zastopana s strani nedemagoškega, nekarizmatičnega in mogoče celo voditelja nelojalnega svoji državi! Tuđman je Hrvaško nazaj osvojil s svojimi lastnimi vojaškimi akcijami (seveda nič v politiki ni črno-belo, tako tudi ne »lastne vojaške akcije«, ki so imele zeleno luč s strani ZDA) in s sporazumom se je strinjal, ker je dobil del Bosne in Hercegovine, ki lahko stopi v Konfederacijo s svojo matično državo. Srbija je ne glede na svoje apetite, pridobila gromozansko ozemlje druge države!! To ozemlje je pridobila z vojaško silo! In medtem ko je srbsko ozemlje ohranilo ozemeljsko kontinuiteto, je ozemlje Federacije razdrobljeno.

Teritorialno-administrativno ogrodje, ki je oblikovano s strani mednarodne skupnosti v Bosni in Hercegovini, stoji na trhlih nogah. O tem smo že veliko povedali in lahko zaključimo, da Daytonski model države ni funkcionalen. Država ekonomsko, socialno in politično ne napreduje in ne funkcionira že od podpisa sporazuma (pri tem ne štejemo naravnega procesa, v katerem država izhaja iz vojnega stanja v »normalno« delovanje).

Model, ki ga je mednarodna skupnost predlagala v Daytonu, je le eden od nešteti, ki so bili predlagani v času vojne. Ni nič boljši ali slabši. Bil je predlagan v trenutku, ko so bili udeleženi pripravljeni ali prisiljeni sprejeti ponujeno.

Daytonska ureditev države ni zedinila, jo je le združila ali pa obvarovala pred tem, da jo raztrgajo. Država je znotraj še vedno razdeljena in še vedno ponazarja vse predvojne probleme in aspiracije posameznih etničnih skupin.

Se v tem kaže nerazumevanje in nemoč mednarodne skupnosti? Mednarodna skupnost je stopila na sceno v trenutku, ko se je federalna država Jugoslavija začela cepiti na posamezne države. In medtem, ko je Sloveniji in Hrvaški, pa tudi Srbiji bilo samoumevno pričakovati neodvisnost in suverenost (po in zaradi nacionalne osnove teh zahtev), Bosni ta ista samoumevnost ni bila dana. Zato ker se ni mogla osamosvojiti zaradi odsotnosti čiste nacionalne strukture ali pa zato, ker sta Hrvaška in Srbija hoteli izpolniti svoje sanje o Veliki Srbiji in Veliki Hrvaški. V teh projektih Bosna in Hercegovina ni imela nobenih možnosti, da bi bila dojeta kot samosvoja država, ker je bila videna samo in edino kot ozemlje, ki pripada drugemu. Na Bosno in Hercegovino so gledali kot državo treh etničnih skupin in ne na državo državljanov Republike Bosne in Hercegovine. Mednarodna skupnost je to vojno imela za državljansko, najprej zaradi narave okupacije države z JLA, potem pa zaradi tega, ker je Izetbegović, ko se je pogajal s Karadžićem, predstavil vojno kot notranji boj posameznih verskih skupnosti. Zaradi tega, ker Izetbegović ni odklonil predlogov, ki delijo Bosno in Hercegovino na osnovi etnične pripadnosti ter ni zahteval unitarne in celovite države, so na Bosno in Hercegovino gledali le kot na državo treh etničnih skupin in ne na državo državljanov Republike Bosne in Hercegovine. Na ta način je bilo enostavno spregledati zgodovinski razvoj Bosne in Hercegovine, dolgo kulturo medetnične strpnosti ter dejstvo, da je to država, ki je stoletja združevala različne vere in narodnosti in da je natančno to skupni imenovalac, ki ga predstavlja Bosna in Hercegovina. Kar je bilo vidno, so tri etnične skupnosti, ki se raztegujejo vsaka na svojo stran, pri tem pa je tudi sam Izetbegović očitno pripravljen sprejeti delitev. Glede na tako situacijo je mednarodna skupnost hotela preprečiti razpad države tako, da vsaki etnični skupnosti da čim večjo avtonomijo ne pa suverenosti, s ciljem, da ostanejo v isti državi. S tem je te etnične skupnosti dejansko ločila v procesu združevanja. Ali je mednarodna skupnost zaradi nerazumevanja prepletenosti zgodovinskih, gospodarskih, verskih, političnih dejavnikov, ali zaradi nuje, da zagotovi mir in varnost ali zaradi neusklajenosti in nesposobnosti mednarodne skupnosti ali pa, ker so imeli »zvezane roke« zaradi političnih odločitev Izetbegovića, dosegla podpis razdelitve Bosne in Hercegovine v razmerju 51 : 49 z dvema entitetama.

Po mojem mnenju je šlo za vse po malem. Kar je po eni strani tudi razumljivo. Mednarodna skupnost je predstavila in ponudila model, voditelji treh etničnih skupnosti so ta model sprejeli. Država taka, kot je, obstaja že 26 let. Ali je krivda mednarodne skupnosti zastarala? Ne glede na to, kakšen model je bil sprejet, je prinesel konec vojne. Primerna ali neprimerna, ustavna ureditev se lahko spreminja in oblikuje na novo. Državljeni Bosne in Hercegovine bi lahko dosegli ustavno ureditev, ki bi jih peljala na ekonomsko, politično in socialno pot uspeha. Lahko bi se vključili v EU kot moderna demokratična država. Problem pri tem pa je, da bi državljani Bosne in Hercegovine morali doseči takšno politično kulturo in ideologijo in željo po napredku, ki bi presegla ločitvene linije med etničnimi skupinami, ki jih oddaljujejo od javnih interesov in skupnega napredka v korist posamičnih etničnih dokazovanj. Kot je zapisala Nermina Sačić, politični spopadi po vojni so nastali zaradi avtorske moči elite in institucionaliziranja etničnih razlik (Šačić, 2007). Dayton je državljane razdelil in razdeljeni so poglobili ločitvene linije, kar preprečuje spremembe. Začaran krog.

Do sprememb bo prišlo, ko bo želja po napredku in boljšem standardu presegla moč elite, ki ustvarja etnopolitiko, ki je sama sebi namen. Ali pa, ko ta elita izumre po naravni poti. Ali pa, če se še enkrat vmeša mednarodna skupnost in ponudi kakšen drugi model. Kar je malo verjetno, saj Bosna in Hercegovina ne predstavlja več gorečega vprašanja v Evropi.

Nesmiselno je ponujati modele, ki bi bili bolj funkcionalni od obstoječega, ker takih modelov je veliko. Prvi cilj je preseči etnično delitev in doseči nacionalno zavedanje na ravni »sem Bosanec, hrvaške/srbske/bošnjaške narodnosti in katoliške/pravoslavne/islamske vere«. Sem Bosanec in živim v Bosni in Hercegovini.

S tem potrjujem svojo hipotezo, da je politični sistem Bosne in Hercegovine izraz nerazumevanja in nemoči mednarodne skupnosti.

9 LITERATURA

1. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. 2016. *Saopćenje. Demografija i socijalne statistike. Registrirana nezaposlenost u aprilu 2016.* Dostopno prek: http://www.bhas.ba/saopstenja/2016/NEZ_2016M04_001_01_BS.pdf (30. junij 2016).
2. Aljazeera. 2015. *TI: Kritike bh. pravosuđu zbog korupcije.* Dostopno prek: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/ti-kritike-bh-pravosudu-zbog-korupcije> (20. junij 2016).
3. Baltić, Admir. 2006. Tragom bošnjačkog narodnog identiteta. *Bošnjak*, 12 (8. maj).
4. Borogovac, Muhamed. 1995. *Rat u Bosni i Hercegovini 1992–1995.* Dostopno prek: <http://veterani.ba/naslovna/wp-content/uploads/2013/05/RatPolitickiAspekti.pdf> (5. avgust 2016).
5. Brkljača, Seka, Muhidin Pelesić in Husnija Kamberović. 2006. Bosna i Hercegovina u toku drugog svjetskog rata. V *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, ur. Enver Imamović, 339–384. Sarajevo: Bosanski kulturni centar.
6. Bursać, Dragan. 2014. Korupcija i kako je suzbiti u BiH. *Buka*, 11. oktobra. Dostopno prek: <http://www.6yka.com/novost/65750/korupcija-i-kako-je-suzbiti-u-bih> (20. junij 2016).
7. Delibašić, Esad. 2007. Bauk konsocijacije ili. *Zeničke sveske* 05/07. Dostopno prek: http://www.zesveske.ba/05_07/0507_3_4.htm (10. avgust 2016).
8. Duraković, Nijaz. 2000. Ugovor sa djavlom. *Dani* (149), 7. april. Dostopno prek: <https://www.bhdani.ba/portal/arhiva-67-281/149/t1491.htm> (2. julij 2016).
9. Evropski parlament. 2007. *Bosna in Hercegovina: Poročilo o razdeljeni državi.* Dostopno prek: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20070308STO03947+0+DOC+XML+V0//SL> (20. junij 2016).
10. Finance. si. 2012. *Brezposelnost v BIH že skoraj 50-odstotna.* Dostopno prek: <http://www.finance.si/338756?cctest&> (20. junij 2016).
11. Guskova, Jelena. 2003. *Istorija jugoslovenske krize.* Beograd: IGAM.
12. Hadžibegović, Iljas in Mustafa Imamović. 2006. Bosna i Hercegovina u vrijeme austrougarske vladavine. V *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja*

Drugog svjetskog rata, ur. Enver Imamović, 223-298. Sarajevo: Bosanski kulturni centar.

13. Holbrook, Richard. 1998. *Završiti rat*. Sarajevo: TKP – Šahinpašić.
14. Jukić, Zvonimir, 2004. (Post) Daytonška BiH – što (ne) bi trebalo promijeniti. Planovi ustavnog i teritorijalnog preustroja BiH 1992.–2005. *Magazin za (političku) kulturu i društvena pitanja* 5, (studeni/prosinac). Dostopno prek: <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=915#> (9. avgust 2007).
15. Kadrić, Sevk. 2016. *Bosna između agresije i građanskog rata*. Dostopno prek: http://www.camo.ch/agresija_ili_rat.htm (10. julij 2016).
16. Križišnik-Bukić, Vera. 1996. *Bosanska identiteta među preteklostju i prihodnostju*. Ljubljana: Institut za narodnostna vprašanja.
17. Lovrenović, Dubravko. 1998. Od seobenog kaosa do prvih oblika koherentne politične vlasti. V *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, ur. Enver Imamović, 43–46. Sarajevo: Bosanski kulturni centar.
18. Marković, Goran. 2009. Demokracija na bosanski način. *Peščanik. Ako vam je dobro onda ništa*, 1. septembar. Dostopno prek: <http://pescanik.net/demokratija-na-bosanski-nacin/> (10.8.2016).
19. Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine. Komisija/Povjerenstvo za koordinaciju pitanja mladih u Bosni i Hercegovini. 2016. *Podaci o mladima u BiH*. Dostopno prek: http://www.mladi.gov.ba/index.php?option=com_content&task=view&id=46&lang=hr (20. junij 2016).
20. Mladina. 2014. *Delitve naroda znanomale volitve u Bosni in Hercegovini*. Dostopno prek: <http://www.times.si/svet/delitve-narodov-zaznamovale-volitve-v-bosni-in-hercegovini--715cf6c5308f0542e29e900f95d6347cdeb029d5.html> (20. junij 2016).
21. MMC RTV SLO. 2005. *Bosna po Daytonu ostaje razdijeljena*. Dostopno prek: http://www.rtvsllo.si/modload.php?&c_mod=rnews&op=sections&func=read&c_menu=2&c_id=93912 (10. avgust 2007).
22. Mock, Alois. 1998. *Dossier Balkan i Hrvatska: ratna agresija u bivšoj Jugoslaviji – perspektive za budućnost*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest.

23. NGO Council. 2016. *Položaj mladih u BiH*. Dostopno prek: <http://nvovijece.ba/index.php/informacije/razno/748-poloaj-mladih-u-bih> (20. junij 2016).
24. Nikolić, Maja. 2015. Korupcija u BiH: Štela postala filozofija života. *Radio Slobodna Evropa*, 17. junij. Dostopno prek: <http://www.slobodnaevropa.org/a/korupcija-u-bih-stela-postala-filozofija-zivota/27077683.html> (20. junij 2016).
25. OHR. 1999. *Statut of the Brcko District of Bosnia and Herzegovina*. Dostopno prek: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/79577/85707/F241509038/BIH79577.htm> (15. junij 2016).
26. Owen, David. 1998. *Balkanska odiseja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest.
27. Pepić, Ivan in Višeslav Raos. 2015. Komparacija konsocijacijske i centrifugalne demokracije: Švicarska i Bosna i Hercegovina. *Politička misao* 52, (3). Dostopno prek: <http://politickamisao.com/komparacija-konsocijacijske-i-centrifugalne-demokracije-svicarska-i-bosna-i-hercegovina/> (10.8.2016).
28. Pirjevec, Jože. 2003. *Jugoslovanske vojne 1991–2001*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
29. Republika Srbija. Vlada. Uprava za zajedničke poslove republičkih organa. 2016. *Ministarstva vlade*. Dostopno prek: <http://www.uzzpro.gov.rs/latinica/ministarstva.html> (20. junij 2016).
30. Sofić, Ibrahim. 2016. Wicker o BiH: Strpljenje međunarodne zajednice je pri kraju. *Aljazeera*, 24. februar. Dostopno prek: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/wicker-za-ajb-strpljenje-medunarodne-zajednice-je-pri-kraju> (20. junij 2016).
31. *Splošni okvirni sporazum za mir v Bosni in Hercegovini*. 1995. Dostopno prek: http://www.bgs.ba/eknjige/images/stories/pdf/Opci_okvirni_sporazum_za_mir_u_Bosni_i_Hercegovini.pdf (30.julij 2007).
32. Suljagić, Emir. 2002. Mali kao Litvanija, skupi kao Nigerija. *Dani* 262, 21. junij. Dostopno prek: <https://www.bhdani.ba/portal/arhiva-67-281/262/t26218.shtml> (20. junij 2016).
33. Šaćić, Nermina. 2007. Politički konflikti u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini. *Odjek*, proljeće 2007. Dostopno prek: <http://www.odjek.ba/?broj=09&id=08> (15.10.2007).
34. Šaćir, Filandra. 1998. *Bošnjačka politika u XX. stoljeću*. Sarajevo: »Sejtarija«.
35. Šoltes, Igor. 2015. Kaj se dogaja z Bosno? *TRŽIČAN. si.*, 22. december. Dostopno prek: <http://www.trzican.si/?p=6335> (20. junij 2016).

36. Šunjić, Marko. 1998. Uništenje sredovjekovne bosanske države. V *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, ur. Enver Imamović, 83–96. Sarajevo: Bosanski kulturni centar.
37. Tomić M., Ivan. 1990. *Čija je Bosna i Hercegovina?* London: Zbornik.
38. Topalović, Elvir. 2016. (Ne)Djelovanje međunarodne zajednice u BiH u periodu 1992–1995. *Diwan Magazine*, 19. maj. Dostopno prek: <http://diwan-magazine.com/9169-2/> (30. junij 2016).
39. UNODC. 2013. *Business, Corruption and Crime in Bosnia and Herzegovina: The impact of bribery and other crime on private enterprise*. Dostopno prek: http://ba.one.un.org/content/dam/unct/bih/PDFs/BiH_Business_corruption_report_2013.pdf (20. junij 2016).
40. *Ustava Federacije Bosne i Hercegovine*. 1994. Dostopno prek: http://www.parlamentfbih.gov.ba/bos/parlament/o_parlamentu/ustavfbih.html (15. junij 2016).
41. *Ustava Republike Srpske*. 1992. Dostopno prek: <http://skupstinabd.ba/images/dokumenti/hr/ustav-republike-srpske.pdf> (15. junij 2016).
42. *Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije*. 1974. Dostopno prek: <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-SFRJ-iz-1974.pdf> (9. maj 2007).
43. Ustavni sud Bosne i Hercegovine. 2000. *U5/98-III Djelimična odluka III*. Dostopno prek: <http://www.ohr.int/ohr-dept/legal/const/pdf/Djelomicna-odluka-3.pdf> (1.8.2016).
44. Vasev, Boris. 2014. *"V Bosni i Hercegovini so zadnjih 25 let pojedle politične kobilice"*. Dostopno prek: <http://www.rtvsl.si/svet/v-bosni-in-hercegovini-so-zadnjih-25-let-pojedle-politice-kobilice/348470> (20. junij 2016).
45. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. 2016. *Ministarstva*. Dostopno prek: <http://www.vijeceministara.gov.ba/ministarstva/default.aspx?langTag=hr-HR> (20. junij 2016).
46. Vlada Federacije Bosne i Hercegovine. 2016. *Ministarstva vlade Federacije BiH*. Dostopno prek: <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/ministarstva/> (20. junij 2016).
47. Vodušek, Vladimir. 1996. *Tretja balkanska vojna: dosje 1989–1996*. Ljubljana: Slon.
48. Youth Employment Project. 2016. *Problem nezaposlenosti u regiji veliki - neophodno je ujediniti napore*. Dostopno prek: <http://yep.ba/problem-nezaposlenosti-u-regiji-veliki-neophodno-je-ujediniti-napore/> (20. junij 2016).

49. Združeni narodi. 1945. *Charter of the United Nations*. Dostopno prek: <http://www.un.org/en/charter-united-nations/index.html> (30. julij 2007).
50. Zlatar, Behija. 2006. Bosna i Hercegovina u okvirima osmanskog carstva (1463–1593). V *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, ur. Enver Imamović, 97-132. Sarajevo: Bosanski kulturni centar.
51. Žužek, Aleš. 2015. Kako se je v Daytonu končala krvava bosanska vojna. *SiolNET*., 10. december. Dostopno prek: <http://siol.net/novice/svet/kako-se-je-v-daytonu-koncala-krvava-bosanska-vojna-398509> (20. julij 2007).